

קונטרס כללים והדרכה ליולדת בשבת

ההכנות מערב שבת

- א.** מעוברת שהגיעה לחודש התשיעי להריונה ראוי שתכין את כל צרכי הלידה קודם השבת, בכדי שלא תזדקק לחלל את השבת¹, ככתיבת שמה ופרטיה האישיים ושאר מסמכים הנצרכים לה בקבלה בבית החולים.
- ב.** מטעם זה כדאי לחייג סמוך לשבת למספרי הטלפון שעלולים להצטרך להם בשבת, בכדי שיופיעו בשיחות האחרונות ובכך יתמעט בחילול שבת, ועדיף לבטל את הנעילה האוטומטית במכשיר הטלפון למעט בלחיצות מיותרות.
- ג.** אשה שחשה צירים בערב שבת באופן שמשערת שיתכן מאוד ותצטרך לילד בשבת צריכה לבוא לבית החולים מערב שבת בכדי שלא תזדקק לנסיעה בשבת².
- ד.** אם אין לה צירים מערב שבת ותאריך הלידה חל בשבת באופן שיש לחוש שתלד בשבת אינה צריכה מן הדין לשהות סמוך לבית החולים בשבת³, ואם באפשרותה להתאכסן סמוך לבית החולים הרי זה משובח⁴.
- ה.** מי שנוהג בעצמו ראוי לו לכתחילה לדאוג מערב שבת לרכב ידני הפועל על מנוע דיזל, ולא על בנזין, כיון שמנוע הדיזל חוסך חילולי שבת רבים⁵, וכך ברכב ידני ישנם פחות הבערות מרכב אוטומט⁶, וגם לגבי כיבוי המנוע ברכב ידני יש אפשרות לכבות את המנוע בהיתר כפי שיבואר להלן.

¹ כמבואר במשנה ברורה (סימן של סק"א) בשם ספר חסידים (סימן תתנה), ובחתם סופר (שו"ת יו"ד שלה) כתב שאף לסוברים ששבת הותרה אצל פיקוח נפש יש להחמיר בזה.

² שכבר נחלקו הראשונים אם שבת דחוייה אצל פיקוח נפש או שהותרה אצל פיקוח נפש, שדעת הרמב"ם (שבת פ"ב ה"א) והרשב"א (שו"ת ח"א סימן תרפט) והר"ן (ביצה ט ע"ב מדפי הרי"ף) ששבת דחוייה אצל פיקוח נפש, ואילו דעת מהר"ם מרוטנבורג שהובאה ברא"ש (יומא פ"ח סימן יד) ששבת הותרה אצל פיקוח נפש, והובאה מחלוקתם בבית יוסף (סימן שכח) ובמשנה ברורה (שם סקל"ט) הביא שיש אומרים ששבת הותרה אצל פיקוח נפש אבל הרבה ראשונים כתבו ששבת דחוייה אצל פיקוח נפש, ומשמע שנקט כן להלכה, ומטעם זה כל שיכול לעשות המלאכה בלא חילול שבת יש לו לעשותה, ולכן אם יכול לעשותה אף מערב שבת מחויב בזה, וכן כתב בשער הציון (סימן שמד סק"ט) לגבי אנשי הצבא שהוטלה עליהם מלאכה לעשותה עד שבת שכל שיכול לעשותה מערב שבת אסור לו לעשותה בשבת, שכן כל מלאכת פיקוח נפש שאפשר לעשותה מערב שבת אין היתר לדחותה לשבת, ובחתם סופר (שם) כתב שאפילו אם שבת הותרה אצל פיקוח נפש כל שיכול להכין מערב שבת באופן שלא יצטרך לחלל את השבת הרי אנו מצווים להכין את כל צרכי היולדת מערב שבת ולא תצטרך לחלל את השבת.

³ שהרי זה בכלל מה שהביא המשנה ברורה בשם ספר חסידים שאשה שהגיעה לחודש התשיעי מן הראוי להזמין בכל ערב שבת הדברים הנצרכים לה, ומלשונו של המשנה ברורה שכתב 'מן הראוי' משמע שאין זה מחויב מן הדין אלא ראוי, וכל שכן בדבר זה שהוא טורח מרובה שאין זה אלא מידת חסידות.

⁴ בספר ארחות רבינו (עמ' קס) הביא שכן אמר מרן החזון איש לאחותו לפני לידתה שתשכור חדר במלון ליד בית החולים, אך אין זה על פי דין, רק עצה אם אפשרי הדבר, והמקור לזה מדברי הספר חסידים הנ"ל, וכפי שמבואר בגמרא בנדה (לח ע"א) שחסידים הראשונים לא היו משמשים מיטותיהם אלא ברביעי בשבת בכדי שלא יבואו נשותיהם לידי חילול שבת.

⁵ כפי שהביא בספר תורת היולדת (פרק יג הערה ז) שמנוע בנזין מכילה 4 צילינדרים שכל אחד מהם עושה בממוצע כ- 3000 סיבובים בדיקה וכ- 1500 הצתות בדקה, לעומת זאת במנוע דיזל אין כלל הצתות והפעלתו מתבצעת על ידי דחיסת אוויר בכוח רב בבוכנות ובכך נוצר חום רב וכשהדלק מוזרק פנימה נגרם פיצוץ, וכיון שכן פשוט שעדיף מנוע דיזל ממנוע בנזין.

⁶ כמו שהביא שם שרכב אוטומטי צורך כמות גדולה יותר של דלק לעומת רכב ידני, כמו כן ברכב ידני ניתן לשלוט בכמות הצתות הנצרכות ואפשרי למעט בהצתות, ועוד שברכבים האוטומטים החדשים ישנה גם הפעלת מחשב ונורות בלוח השעונים, ובכדי למעט בחילול שבת עדיף להשתמש ברכב ידני מרכב אוטומטי.

1. לכתחילה ראוי לפנות את הרכב מחפצים מיותרים, לחסוך בהבערת הדלק⁷, ולמנוע הוצאה מיותרת של חפצים מחוץ לתחום⁸.

2. כמו כן ראוי לכבות את כל האורות שניתן לכבותם ברכב.

ח. אם יש לו צורך במכשיר ניווט [S.P.G] לכוון את הנסיעה, יש להזין מראש את הכתובת של בית החולים בזיכרון המכשיר בכדי למעט בלחיצות בשבת.

ט. כמו כן יש להכין תיק ובו המסמכים הנצרכים ליולדת, ויש להקפיד שלא יהיו בתיק אלא הדברים הנצרכים ללידה ולא דברים אחרים בכדי למנוע הוצאת חפצים מיותרים וכמבואר בסעיף הקודם.

הנסיעה בשבת

1. הנסיעה לבית החולים בשבת קודם הלידה מותרת במידה שיש צירים תכופים כל עשר דקות וכל ציר בערך דקה⁹, [בלידות מתקדמות או אשה שרגילה בלידות מהירות תעשה שאלת חכם], או במקרה של ספק פיקוח נפש כגון ירידת מים וכדומה.

יא. גם אם פסקו הצירים באמצע הנסיעה אפשר להמשיך בנסיעה, היות וכבר התחילו צירים סדירים והם עלולים להתחדש בכל רגע והסבירות היא שתלד בזמן קרוב, ועיין עוד בהערה¹⁰.

⁷ שאף שהנסיעה עצמה הותרה לצורך פיקוח נפש מכל מקום על ידי הוספת חפצים ברכב גורם להוספה בצריכת הדלק ולהבערות נוספות, והרי זה כמרבחה בשיעורים שנחלקו בו הרשב"א (ביצה יז ע"א) והר"ן (שם ט ע"א מדפי הרי"ף) אם הוא אסור מדאורייתא או מדרבנן, ובמשנה ברורה (סימן שיח סק"ג) הביא ב' הדעות וציין לדבריו בספר אהבת חסד שהביא ראייה מהגמרא כדעת הר"ן שהוא איסור דאורייתא ומשמע שנקט שכן עיקר ההלכה, ואם כן יש לחוש בכאן לאיסור מבעיר דאורייתא, ולכן לכתחילה יש לסלק מערב שבת את החפצים המיותרים למנוע תוספת הבערה מיותרת.

⁸ כמבואר בגמרא בביצה (לו ע"א) שהבהמה והכלים כרגלי הבעלים, ובשולחן ערוך (סימן שצז ס"ב) "כשם שאין אדם רשאי להלך בשבת וביום טוב אלא אלפים אמה לכל רוח, כך כליו ובהמתו אין יכול שום אדם להוליכם חוץ לאלפים אמה של בעליהם", ואולם יש לדון בזה על פי מה שכתב להסתפק בגאון יעקב בעירובין (מה ע"ב) באדם שיצא חוץ לתחומו בשבת שאסור לו להלך חוץ לארבע אמותיו, וכתב הגאון יעקב שיש להסתפק מה הדין בחפציו שנשארו בביתו אם כיון שדין החפצים כדין הבעלים אסור להוציאם מארבע אמותיהם, או שכיון שהם בבית יש להם אלפים אמה לכל רוח כמו שהיה להם מערב שבת, וביאור הספק הוא אם התחום שנקבע לחפצים מערב שבת הוא מחמת שהם תלויים בבעליהם והם כחלק מגופו, והרי הם תלויים כל הזמן בדין הבעלים, או שהרי הם נידונים לעצמם ורק ששיעור תחומם נקבע לפי הבעלים, אבל אחר שנקבע מקומם הרי הם לעצמם, ולכאורה יש מקום לדון שאם יהיה דינם תלוי כל העת בדין הבעלים, אם כן כל שהבעלים יוצא מן התחום לצורך הצלת נפשות וכפי שביאר בזה הרמב"ן (עירובין יז ע"א) והגאון יעקב (שם מד ע"א) וכן כתב באור שמח (שבת פכ"ז) שהיוצאים ברשות אין הליכתם נחשבת כלל כיציאה מהתחום, שלפי זה יש מקום להתיר גם את החפצים להלך עם בעליהם שהרי הליכה זו אינה נחשבת כיציאה מהתחום כלל, אלא שכל זה הוא רק לצד זה שהחפצים תלויים בדין הבעלים, ואינם נידונים לעצמם, אבל אם יהיו נידונים לעצמם הרי שאין ההיתר האמור בבעלים מתיר גם את החפצים, ואולם יתכן לדון לגבי המושבים הקבועים ברכב שהרי הם טפלים לרכב ואינם חשובים בפני עצמם, שכל שהותר הוצאת הרכב עצמו לצורך פיקוח נפש אין צורך לפרק מערב שבת ולהוציא את המושבים הקבועים בו שהרי הם חלק מגוף הרכב ואינם נידונים לעצמם.

⁹ ואף שעדיין אינה נחשבת חולה שיש בו סכנה להתיר עבורה פיקוח נפש, וכמבואר בגמרא (שבת קכט ע"א) ובשולחן ערוך (סימן של ס"ד) שלשה סימנים אימתי נחשבת כחולה שיש בו סכנה או משתשב על המשבר, או שהדם שותת ויורד, או משעה שחברותיה נושאות אותה שאין בה כוח להלוך, כל שהתחיל אחד מהם הרי היא כחולה שיש בו סכנה אבל לא קודם לכן, ואולם כתב הט"ז (סק"ב) "נראה לי שזהו לענין הדברים אשר אפשר לעשותן כאן בלי עיכוב, על כן אין מחללין שבת בזה כי אם אחר שיהיה אחד מאלו, אבל לענין קריאת חכמה לא שייכי שיעורים הללו דהם קרובים ללידה יותר משיעור ביאת החכמה, אלא משעה שמרגשת קצת אפילו בספק מותר בקריאתה, כן נראה לי מצד הסברא ואין צריך לראייה בזה", והעתיקו המשנה ברורה (שם סק"ט), ומשום כך מותרת הנסיעה לבית החולים גם קודם שבאו סימנים הללו, ואולם יש להיזהר שאחר שבאו לבית החולים קודם שהגיעו סימנים הללו שאין היתר לחלל עליה את השבת כיון שעדיין אינה בכלל חולה שיש בו סכנה.

¹⁰ שהרי טעם ההיתר לנסוע לבית החולים אינו משום שהיא עכשיו כחולה שיש בו סכנה, אלא כמבואר בט"ז שמשעה שמרגשת קצת אפילו בספק מותר לקרוא לחכמה, ואם כן אחר שכבר התחילו לה צירים סדירים והסבירות היא שתלד בזמן הקרוב נראה

יב. כאשר אינה מרגישה תנועות במשך זמן תשכב על הצד ותאכל קוביית שוקולד וכדו', ולאחר עשרים דקות תשכב על צדה השמאלי כחצי שעה ותקשיב לתנועות העובר, אם עדיין אינה מרגישה תחזור ותעשה כן שוב, ולאחר שעתיים בהם אינה מרגישה תנועות (דבר שאינו מצוי בחודש השיעי) מותר לנסוע לבית החולים.

יג. כאשר מתקשרים בשבת, לכתחילה יש לעשות זאת על ידי קטן¹¹, ועדיף לעשות על ידי קטן שאינו בנו¹², ואם אין קטן יעשה בעצמו על ידי שינוי¹³.

יד. עדיף לנסוע לבית החולים עם נהג גוי ולא עם אמבולנס שהנהג יהודי¹⁴.

שמותר לה להמשיך בנסיעה לבית החולים, ועוד יש לצרף לזה סברא נוספת להיתר מהמבואר בגמרא בביצה (יא ע"א) "אמר עולא שלשה דברים התירו סופן משום תחלתן ואלו הן עור לפני הדורסן, ותריסי חנויות, וחזרת רטיה במקדש", וברש"י פירש מהו סופן משום תחילתן "התירו סופן שאינו צורך יום טוב, משום תחלתן שהוא צורך יום טוב, ואי לא שרית סופן לא עביד תחלתן", ולכאורה משום סברת היתר זה יש להתיר גם בכאן להביאה לבית החולים אף אם פסקו הצירים שאם לא כן תימנע בפעם אחרת מלצאת לבית החולים מחשש שמא יפסקו הצירים ותאלץ להישאר באמצע הדרך, אלא שעדיין יש לדון בזה לדעת המגן אברהם (סימן תצ"ח) שכתב לבאר את דברי השולחן ערוך (שם סט"ז) שכתב שהשוחט בהמה ביום טוב לא יבדוק את סימניה עד שיפשיט שאם יבדוק ותמצא טריפה אסור לו להפשיט, וכתב המגן אברהם הטעם שלא התירו באופן זה סופן משום תחילתן משום שהפשיט אסור מדאורייתא ולא התירו אלא במלאכה דרבנן, וכן נראה מבואר בדברי הרמב"ן בעירובין (מג ע"א) שכתב שלא יתכן שיתירו מטעם זה איסור דאורייתא שהרי בית דין אינם מתנים לעקור דבר מן התורה אלא בשב ואל תעשה ולא בקום ועשה, ואמנם במשנה ברורה שם (סק"ג) כתב הטעם שלא יבדוק עד שיפשיט ולא התירו לו להפשיט אחר שנמצאת טריפה כיון שהיה יכול להפשיט קודם, ולא העתיק את הטעם שכתב המגן אברהם, ומשמע שאינו סובר כדבריו אלא אף במלאכה דאורייתא התירו סופן משום תחילתן, ובנשמת אדם (סימן צא) האריך לחלוק על דברי המגן אברהם, גם בחתם סופר (או"ח סימן רג) נקט בפשטות שהיתר זה הוא אף במלאכות דאורייתא, ועל כן באופן זה יש מקום להתירה משום הטעם האמור שהיא בספק יולדת ומותר לה לקרוא לחכמה אפשר לצרף את דעת הפוסקים הנ"ל שיש בכאן היתר סופן משום תחילתן.

¹¹ בגמרא בשבת (קכח ע"ב) מבואר שכל שצריכה שמן חברתה מביאה לה שמן, ולכתחילה כל שאפשר לשנות משנים, וברמב"ן בתורת האדם (שער הסנה) הביא לדברי הגמרא הללו כמקור לכל פיקוח נפש שצריך לשנות ככל שאפשר, אבל הרמב"ם (שבת פ"ב הי"א) הביא דין זה רק לגבי יולדת, וביאר במגיד משנה דבריו 'מפני שכאב היולדת וחבליה הם כדבר טבעי לה, ואין אחת מאלף מתה מחמת לידה, ולפיכך החמירו לשנות במקום שאפשר ולא החמירו בחולה', וכן דעת השולחן ערוך ולכך לגבי יולדת כתב (סימן של ס"א) שכל מה שיכול לשנות משנים, ואילו לגבי חולה כתב (סימן שכח ס"ב) שלכתחילה מחללים על ידי גדולים ובני דעת, וביאר המשנה ברורה (סימן שכח סק"ה) שהחילוק בין יולדת לשאר חולים הוא כסברת המגיד משנה הנ"ל, אבל הרמ"א הסכים כדעת הרמב"ן שגם לגבי שאר חולים אם אפשר לעשות על ידי שינוי בלא דיחוי ואיחור ראוי לעשות על ידי שינוי. וברמ"א (סימן שכח ס"ב) אחר שכתב שכל שיכול לעשות על ידי שינוי יעשה בשינוי הוסיף וכתב שכל שאפשר לעשות על ידי גוי בלא איחור כלל ראוי לעשות על ידי גוי, ובמשנה ברורה שם (סקל"ו) כתב שהוא הדין כל שאפשר לעשות על ידי קטנים יעשה על ידי קטנים, ולכאורה אף שהשולחן ערוך שם נחלק לגבי שאר פיקוח נפש מכל מקום כיון שלגבי יולדת דעתו כדעת הרמ"א אם כן מסתבר שגם לדעתו ביולדת כל שאפשר על ידי גוי או קטן ראוי לעשות דווקא על ידי גוי או קטן, וכן כתב בפרי מגדים (סימן של א"א סק"ב), ולפיכך לגבי יולדת לדעת כל הפוסקים כל שאפשר לעשות על ידי קטן יעשה על ידי קטן.

¹² כמבואר בשער הציון (סימן שלד סקנ"ד) לגבי קטן הבא לכבות דליקת אביו שמחויב אביו למחות בו מן התורה כיון שהוא עושה לדעתו ועובר בזה על מה שכתבה תורה לא תעשה אתה ובנך ובתך, ואמנם בביאור הלכה (סימן רסו ס"ו) כתב בתוך דבריו 'ואולי יש לומר דמה שאמרו שאסור בקטן העושה על דעת אביו הוא רק מדברי סופרים', ובזה ביאר שם הטעם שהתירו למי שהיה בא בדרך וקדש עליו היום להניח מעותיו על הקטן מבעוד יום, ובאמת שכבר נחלקו בזה הראשונים שיטת הרשב"א (שבת קנג ע"ב) ורבינו יהונתן מלוניל (שם קכא ע"א) שהוא איסור תורה, ואילו שיטת התוספות ר"ד (שם) שאינו אסור אלא מדרבנן, וכן נקט בשלטי גבורים (שבת פרק כב) בדעת הרמב"ם, ולכך לכתחילה עדיף שיעשה על ידי קטן שאינו בנו, ואולם אם אין עמו אלא בנו עדיף שיעשה על ידי בנו משיעשה על ידי עצמו שהרי המעשה מותר בשבת משום פיקוח נפש ואינו נחשב כמכשיל את הקטן באיסור, ודעת חלק מן הראשונים שאין בזה אלא איסור דרבנן כאמור וכמבואר בביאור הלכה הנ"ל.

¹³ כמבואר בהערה הקודמת שביולדת לכולי עלמא כל שאפשר לעשות על ידי שינוי יעשה על ידי שינוי.

¹⁴ כמבואר בהערה לאות ג' שביולדת אף לדעת השולחן ערוך כל שאפשר לעשות על ידי גוי יש לעשות על ידי גוי, וכמו שכתב בפרי מגדים להדיא.

10. באופן שאין גוי, כל שיש לו רכב פרטי לכתחילה ייסע בעצמו¹⁵, ולא יזמין אמבולנס שבכך נמצא מחלל שבת בהזמנת האמבולנס, וכן גורם נסיעה מיותרת לנהג האמבולנס מנקודת היציאה עד לבית היולדת והרי זה חילול שבת שלא לצורך.

11. בהגיעם לבית החולים יש להימנע מעצירת הרכב על ידי הבלם כיון שלחיצה על הבלם גורמת להדלקת אורות האחוריים של הרכב, אלא יש להשתדל לעצור בלא לחיצה על הבלם, וזה על ידי שיחדל ללחוץ על דוושת הדלק, ואולם אם נוהג ברכב אוטומט יעצור כרגיל אף שבכך ידלקו האורות שכן העצירה נצרכת לצורך היולדת להביאה לבית החולים.

12. כיבוי המנוע, כיון שאינו נצרך לצורך היולדת¹⁶, לכתחילה כל שיש שם נכרי ירמוז לו שיכבה את המנוע¹⁷, וכדיעבד אף יאמר לו בפירוש לכבות¹⁸, ואם אין שם גוי, כל שנוהג ברכב הפועל עם מנוע ידני

¹⁵ גם באופן זה שיש לו רכב פרטי עדיף להתקשר לנהג גוי שיבוא להסיעם מלנסוע ברכבו הפרטי, ואף שגם בטלפון יש חילול שבת, מכל מקום עדיפה ההתקשרות בטלפון מהנסיעה ברכב, כי ברכב יש בכל רגע חילול שבת נוסף, ומה שאין כן בטלפון, ועוד שבנסיעה ברכבו הפרטי יש בעיה בכיבוי המנוע (וכפי שיבואר בסמוך) ואילו נהג נכרי מותר לו לכבות את המנוע.

¹⁶ לכאורה כיבוי המנוע אינו נצרך לצורך החולה, שכן אפשר לעצור את הרכב גם בלי כיבוי המנוע, והחולה יכול להגיע לבית החולים גם כאשר מנוע הרכב עדיין פועל, ואם כן נמצא שכיבוי המנוע אינו אלא לצורך הרכב ולא לצורך החולה ויאסר לכבות את המנוע עד מוצאי שבת, וגדר איסור הכיבוי מבואר במשנה בשבת (כט ע"ב) "המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני נכרים ומפני ליסטים מפני רוח רעה מפני החולה שיישן פטור, כחס על הנר כחס על השמן כחס על הפתילה חייב, רבי יוסי פוטר בכלן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם", ובגמרא שם תלת דין זה במחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון בדין מלאכה שאינו צריך לגופה, וכפי שביאר המשנה ברורה (סימן רע"ג) את גדר מלאכה שאינה צריכה לגופה שאינו צריך לתכלית המלאכה עצמה אלא לתכלית אחרת, וכיבוי שאינו נצרך לתכלית הכיבוי לשיטת רבי יהודה חייב עליו ולשיטת רבי שמעון פטור, וברמב"ם (שבת פ"א ה"ז) פסק להלכה כרבי יהודה שמלאכה שאינה צריכה לגופה אסורה מדאורייתא, אבל הטור (סימן רע"ג) נקט שהלכה כדעת רבי שמעון שפטור, וכן הביא הבית יוסף מדעת הרמב"ן והר"ן, וכן נקט הרמב"ן בדעת הרי"ף אף שיש משמעות בדבריו להיפך, ובשולחן ערוך (סימן שלד סכ"ז) הביא ב' דעות לגבי כיבוי גחלת של עץ המונחת במקום שרבים ניזוקים בה, שיש מתירים לכבותה והרמב"ם אוסר, וכתב המשנה ברורה (סק"ה) שהאלהיה רבה פסק בזה להקל כדעה הראשונה והיינו שמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה, וכן נראה שנקטו המגן אברהם וה"ט"ז (סימן רע"ג סק"א), ואולם כתב המשנה ברורה (שם סק"ג) ובביאור הלכה (שם) שאף לשיטת שמלאכה שאין צריכה אינה אסורה מדאורייתא מכל מקום חמור איסור כיבוי משאר איסורים דרבנן מפני שיש בו צד חיוב והוא קרוב מאוד לאיסור תורה, ומקור דבריו הם בר"ן (שבת ס"א ע"א מדפי הרי"ף), וכן דקדק בחיי אדם (כלל מה ס"א) מדברי התוספות בשבת (מו ע"ב ד"ה דכל היכא), ונמצא מכל האמור שאיסור כיבוי לדעת רוב הראשונים וכהכרעת ההלכה הוא איסור דרבנן, וחמור הוא משאר איסורים דרבנן.

והנה בגמרא בשבת (קלד ע"א) מבואר חילוק בין גחלת של עץ לגחלת של מתכת, שלא נאסר כיבוי אלא בגחלת של עץ ששייך לעשות בה פחם, אבל בגחלת של מתכת שאין שייך בה עשיית פחמים אין איסור כיבוי, ולכן מותר למתק ביום טוב חרדל על גבי גחלת של מתכת אף שבכך מכבה את האש, ואילו בשל עץ אסור, וכן מבואר גם בגמרא שם (מב ע"א) שמותר לכבות גחלת של מתכת ברשות הרבים שלא יזוקו בה רבים, אבל לא של עץ, וביאר רש"י שגחלת של מתכת אין בה איסור כיבוי מן התורה כיון שאין עושים ממנה פחמים, ומכח זה נקט בשו"ת מהרש"ג (סימן סד) שכיבוי חשמל אסור מדרבנן כיון שהוא גחלת של מתכת שהרי אין שייך בו עשיית פחמים, ובאבני נזר (או"ח סימן רכט) האריך להוכיח שכיבוי הוא דוקא כאשר נעשה פחם, ולפי זה גם כיבוי המנוע כיון שאינו עושה פחמים אין בו משום כיבוי דאורייתא כלל, ואמנם בשולחן ערוך הרב (סימן תקי ס"ח) ביאר חלוקת גחלת של מתכת משל עץ משום שגחלת של מתכת אינה שורפת ואף אם לא יכבה את האש לא תישרף המתכת ואילו של עץ אם לא יכבה יישרף העץ, וטעם זה לא שייך באש המנוע ששורפת את הדלק, ובבית יצחק (יר"ד ח"ב סימן לא) הביא מהירושלמי שגם מכבה גחלת של מתכת חייב משום מכבה, וכתב שאף הבבלי אינו חולק אלא באופן שאין שלהבת אבל אם יש שלהבת חייב משום מכבה, וכן הסכים עמו במהרש"ם (דעת תורה ס"ו ס"ש שלד), ולפי זה כיבוי המנוע הוא כיבוי ששייך בדאורייתא ואינו בכלל כיבוי גחלת שמבואר בגמרא שאינו אסור אלא מדרבנן.

איסור נוסף קיים בכיבוי המנוע לדעת החזון איש שהשימוש בחשמל בשבת אסור משום מלאכת בונה, הרי שכיבוי המנוע שהוא הפסקת זרם חשמלי אסור משום שותר שהרי הוא סותר את המעגל החשמלי שגרם לפעילות המנוע, ואמנם סתירה זו אינה אסורה מן התורה אלא מדרבנן שכיון שאין הכיבוי בא כתיקון בגופה של מלאכה אלא בכדי לחסוך בדלק הרי זה כמלאכה שאינה צריכה לגופה, וכמבואר ברש"י בשבת (קו ע"א) ובתוספות (שם צד ע"א), ושיטת רש"י שמתעם זה אין זה נחשב כמלאכת תיקון כלל ואילו שיטת התוספות שנחשב כמלאכת תיקון ומכל מקום לדעת כולם הרי היא מלאכה שאינה צריכה לגופה, ואף לשיטת הרמב"ם שפסק

ולא הפסיק את לחיצתו על דוושת הדלק יישאר בהילוך שלישי וילחץ על הבלם בלא לחיצה על המצמד [קלאץ], ונמצא שבעצירה עצמה הנצרכת לצורך החולה נכבה המנוע, ואין כיבוי המנוע נחשב כפעולה בפני עצמה שאינה לצורך החולה כלל, [בהרחבת הדברים עיין הערה¹⁹], ולכתחילה יעשה זאת על ידי שינוי כגון בלחיצה ברגל השנייה²⁰, וברכב אוטומט שלחיצה על הבלם פועלת את עצירת הרכב כדרכו בלא כיבוי המנוע לכאורה אין מקום להתיר את כיבוי המנוע, ואולם הורו בזה גדולי הפוסקים על פי הוראת מרן החזון איש שאם יש עמו קטן שיכבה יאמר לו לכבות²¹ ולכתחילה עדיף קטן שאינו בנו²², ואם אין עמו קטן יכבה את המנוע בעצמו על ידי שינוי, ובטעם הדבר עיין הערה²³, ואם באפשרותו להימנע מכיבוי המנוע ולנעול את הרכב במפתח אחר שיכין מראש הרי זה משובח.

להלכה כר' יהודה המחייב במלאכה שאין צריכה לגופה, הרי דעתו (שבת פ"א ה"ח) לגבי מלאכת סותר שאינו חייב אלא בסותר על מנת לבנות במקומו, ואמנם דבראש יוסף (שבת לא ע"ב) דקדק דברי הרמב"ם (שם פ"א ה"ט) שכתב דבעינן שיהיה סותר על מנת לבנות ולא כתב דבעינן לבנות במקומו, ומכל מקום סתימת דברי הרמב"ם נראה דכל כהאי גוונא נחשבת המלאכה כמלאכת קלקול ואינה אסורה אלא מדרבנן, ועיין בסמוך הנפקא מינה בכל זה.

¹⁷ כפי כללי רמיזה לומר לו 'הרכב דולק ואיני יכול לכבותו וכו', או אפילו לומר מי שיכבה את המנוע לא יפסיד, וכפי המבואר בשולחן ערוך (סימן שז ס"ט) לגבי סחורה הנפסדת בגשם או דבר אחר שמותר לומר כל המציל אינו מפסיד כמו שהתירו לומר בדליקה כל המכבה אינו מפסיד וכמבואר בגמרא בשבת (קכא ע"א), ואמנם בשולחן ערוך שם הביא עוד שיש מי שאומר שלא התירו אלא בדליקה, וזוהי דעת הרשב"א בתשובה, והסמ"ג והתרומה, ואולם בסימן שלד (סכ"ו) סתם כדעת המתירים שהיא דעת בה"ג שהובאה ברא"ש (שבת פרק טז סימן י'), ובמגן אברהם (סימן שז סק"ז) הביא את דברי הלבוש שכתב שהמקל לא הפסיד, וכן העתיק המשנה ברורה (סקע"א), ועל כן באופן זה יש להתיר לומר המכבה לא יפסיד, ובפרט שיש צדדים נוספים להתיר כיבוי המנוע וכפי שיבואר להלן.

¹⁸ כמבואר שאיסור כיבוי הוא איסור דרבנן ואמירה לנכרי גם היא דרבנן והרי זה כשבות דשבות במקום הפסד שהתירו כמבואר בשולחן ערוך (סימן שז ס"ה), ובמשנה ברורה (שם סק"ב) הביא שהמגן אברהם כתב שהיתר זה הוא דווקא במקום הפסד מרובה, ובאליה רבה מפקפק גם באופן זה, ובכאן שמלבד ההפסד יש גם חשש סכנה בהשאת המנוע דולק וכמבואר בסמוך, ועוד יש לדון שכיבוי זה הוא ככיבוי גחלת שאין בו כלל איסור דאורייתא [כפי שהתבאר לעיל], ועוד שיתכן שיש בזה היתר סופן משום תחילתן כמבואר בסמוך יש להקל כדעת המתירים לומר לגוי אם אי אפשר ברמיזה.

¹⁹ שהרי העצירה עצמה נצרכת לצורך היולדת בכדי להביאה לבית החולים, ומשום כך מותרת העצירה, ובאופן זה העצירה עצמה גורמת את כיבוי המנוע, ונמצא הכיבוי מותר מדין פיקוח נפש, ואף שאפשר לעצור גם בלי לגרום את כיבוי המנוע כפי הדרך הרגילה, ואם כן עדיין אין זה מתיר לו לעשות את העצירה באופן זה שהרי ממעטים בחילול שבת, אף על פי כן כיון שיש צדדים להתיר את כיבוי המנוע כפי שיבואר להלן משום הסכנה הכרוכה בהשאתו דולק, ועוד שנגרם מכך הפסד מרובה שיש לדון שהוא בכלל ההיתר שהתירו סופן משום תחילתן, ולכך כל שהכיבוי נעשה לצורך הצלת נפשות מותר לעשותו.

²⁰ כאמור לעיל שלכתחילה כל חילול שבת שעושה לצורך היולדת יש לעשותו בשינוי.

²¹ בספר שש"כ (פרק מ הערה קנב) עדות מפי מר שלום הויזר ז"ל מבני ברק ששאל את מרן החזון איש, והביא שם את דברי שולחן ערוך הרב (סימן שמג ס"ח) שכתב שאסור לספות לקטן איסור בדידים גם כאשר הוא שבות במקום מצוה שמותר לומר לגוי לעשותו, אם לא באקראי בעלמא, וביאר שם (ס"ו) שכל שעושה כן באקראי שאין חשש שמא יסרך מותר ליתן לו רק שיהא לצורך מצוה שאין איסור לתת לו, וכאן שמותר לומר לגוי ואין חשש שמא יסרך יש להתיר לומר לו לכבות כל שאין גוי שיכבה, ובפרט שיש בזה סברות נוספות להיתר כמו שיתבאר בהערה הבאה.

²² כפי שהתבאר לעיל לגבי ההתקשרות בטלפון.

²³ כן הביא שם (הערה קנג) עדות מר אקון מבני ברק שכן הורה לו מרן החזון איש. ויש לדון בטעם היתר זה מכמה טעמים: ראשית כפי שהובא לעיל דברי הגמרא בביצה (יא ע"א) "אמר עולא שלשה דברים התירו סופן משום תחלתן ואלו הן עור לפני הדורסן, ותריסי חנויות, וחזרת רטיה במקדש, וברש"י פירש מהו סופן משום תחילתן "התירו סופן שאינו צורך יום טוב, משום תחלתן שהוא צורך יום טוב, ואי לא שרית סופן לא עביד תחלתן".

ובמשנה בעירובין (מד ע"ב) "מי שיצא ברשות וכו' יש לו אלפים אמה לכל רוח", ועוד נאמר שם במשנה "כל היוצאים להציל חוזרין למקומן", ובגמרא שם (מה ע"א) שואלת הגמרא סתירה מהסיפא שנאמר שחוזרין למקומן לרישא שנאמר שאין להם אלא אלפים אמה לכל רוח, ובתחילה תירצה הגמרא שיוצאים להציל חלוק שמותר להם לחזור למקומם, ושוב הקשתה הגמרא מהמבואר בברייתא שעדי קידוש החודש וחכמה הבאה ליילד והבאים להציל יש להם אלפים אמה לכל רוח, והרי שלא התירו להם לחזור

למקומם, והביאה הגמרא תירוץ רבי יהודה בשם רב שאין חידוש המשנה בסיפא להתיר איסור תחומין שזה כבר נאמר ברישא שמתירים לילך אלפים אמה, אלא החידוש בסיפא שמתיר להם לחזור עם כלי הזיין שלהם ולא נאסר להם טלטול כלי הזיין, וביארה הגמרא הטעם להיתר זה משום מעשה שהיה שנכנסו לכלל סכנה מחמת השארת כלי הזיין, ורבי נחמן בר יצחק תירץ שיש חילוק בין אופן שנצחו הישראל שאינם מותרים אלא אלפים אמה לאופן שנצחו הגויים שאז הותר להם לחזור למקומם מפני הסכנה.

ובתוספות (עירובין מד ע"ב ד"ה כל) הקשו מפני מה לא נמנו אלו עם אותם שהתירו בהם סופם משום תחילתם, ותירצו התוספות שזה אינו חידוש, ולכאורה נראה בדברי התוספות שנקטו דמשום סברת התירו סופן משום תחילתן יש סברא פשוטה להתיר גם בחכמה הבאה ליילד, וכן נראה מבואר גם בדברי הרשב"א בביצה (שם), ולפי זה יש מקום לדון להתיר גם בכאן את כיבוי המנוע משום סברא זו שהתירו סופן משום תחילתן.

אלא שלכאורה יש ללמוד מדין זה עצמו להיפך שהרי בחכמה הבאה ליילד לא הותר כי אם להלך אלפים אמה ממקום הגעתם, ולא לחזור לבתיהם כבתחילה, ומשמע שאין החשש שימנעו מלבוא סיבה להתיר להם לחזור לבתיהם, ואדרבה מבואר שם שהותר להם לחזור בכלי זינם משום חשש סכנה, ולא משום חשש שמא ימנעו מלבוא לעתיד, והרי שאין היתר תחילתם משום סופן מתיר את כל האיסורים אלא רק להלך אלפים אמה.

ואולם ברמב"ם (שבת פ"ב הכ"ג) כתב שהמסייעים במלחמה מותר להם לחזור למקומם בכלי זינם כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא, וכן כתב המאירי (שבת יט ע"א), ומשמע שזוהי סברת ההיתר, ושינה מהטעם המבואר בגמרא שהתירו להם מפני הסכנה, וכבר עמד בזה הלחם משנה בהלכות מלכים (פ"ו הי"ג), ועוד משמע בדבריו שהתיר אף החזרה לבתיהם ולא רק אלפים אמה, והנה מקור סברתו של הרמב"ם היא בגמרא בראש השנה (כא ע"ב) לגבי עדים שבאו לקדש את החודש ועיכבן רבי עקיבא בלוד שלח לו רבן גמליאל אם מעכב אתה את הרבים נמצאת מכשילן לעתיד לבא, וכן מבואר גם בגמרא ביומא (עז ע"ב) שרב יוסף התיר לבני מקום ששמו בי תרבו לעבור את הנהר ביום הכיפורים בכדי לדרוש לרבים, ומסקנת הגמרא שם שמתיר להם גם לחזור למקומם כדי שלא תהא מכשילן לעתיד לבא, וביאר שם רש"י שלשנה הבאה ימנעו ולא יבואו, והרי בזה מקור להתיר הכיבוי בכדי שלא ימנע לעשות כן לעתיד לבא, אלא שהרמב"ם עצמו (שם פכ"ז הי"ז) כתב שלא התירו ליוצאים להציל רק אלפים אמה כמבואר בגמרא בעירובין, ולא לחזור לבתיהם, ובהכרח שאין כוונתו בדבריו שחוזרים בכלי זיין שלהם למקומם בשבת כלפי שיעור ההליכה להתירם לחזור עד בתיהם אלא כלפי כלי הזיין שמתירים ליטלם עמהם עד המקום שאליו הולכים בשבת, ובקריית ספר ביאר שכוונת הרמב"ם במה שכתב הטעם שלא להכשילן לעתיד לבא היינו שכיון שהייתה סכנה שוב מותרים לעולם מפני חשש סכנה אף שאין סכנה בפועל בכדי שלא להכשילן לעתיד לבא שלא יבואו ליד סכנה, ואין כוונת הרמב"ם להתירם אלא אלפים אמה.

אלא שבאליה רבה (סימן תז סק"ו) העתיק את דברי הרמב"ם בפרק ב' שכתב הטעם שלא להכשילם לעתיד לבא, וביאר שהטעם המבואר בגמרא מפני הסכנה הוא רק על כלי זינם, והרמב"ם הביא טעמו להתיר להם לחזור למקומם, והרי בדעתו שמתיר להם לחזור למקומם מטעם זה שהתירו סופן משום תחילתן, וכן נקט גם בנשמת אדם (סימן צא) שהביא את דברי השיטה מקובצת (ביצה שם) שהביא את קושיית הרשב"א מפני מה לא נקטו באותם דברים שהתירו סופן משום תחילתן גם את הבאים להציל וחכמה הבאה ליילד שהותר להם לחזור למקומן, וכתב השיטה שמה שהזכיר חכמה הוא לאו דווקא שהרי לא הותר לחכמה לחזור למקומה אלא שיש לה אלפים אמה לכל רוח, וקושיית הרשב"א היא למה לא הזכירו בביצה את חכמה שהותר לה להלך אלפים אמה שהתירו סופה משום תחילתה, ותירץ השיטה שמתעם זה עצמו לא הזכיר היתר חכמה והיוצאים להציל בביצה כיון שלא הותר בהם לגמרי לחזור לביתם אלא רק אלפים אמה, וכתב הנשמת אדם שמשקנת הגמרא בביצה שהחידוש בג' הללו הוא שלא הותר בהם אלא משום סברא זו דסופן משום תחילתן ולא מטעמים אחרים, ואם כן אין להקשות שלא הזכירו מקומות אחרים שיש בהם להתיר זה דסופן משום תחילתן, ובאמת כל אלו הבאים להציל הותר בהם סופן משום תחילתן, ומשמע שמתעם זה מותר להם לחזור לבתיהם לגמרי.

ובמגן אברהם (סימן תצז סק"ח) כתב שלא התירו סופן משום תחילתן אלא במלאכה דרבנן ולא במלאכה דאורייתא, וכן נראה מבואר בדברי הרמב"ן בעירובין (מג ע"א) שכתב שלא יתכן שיתירו מטעם זה איסור דאורייתא שהרי בית דין אינם מתנים לעקור דבר מן התורה אלא בשב ואל תעשה ולא בקום ועשה, ואמנם במשנה ברורה שם לא העתיק כדברי המגן אברהם אלא מטעם אחר, ובנשמת אדם (שם) האריך לחלוק על דברי המגן אברהם, ומכל מקום אחר שנתבאר פשטות ההיתר בחכמה והבאים להציל שלא הותר להם אלא אלפים אמה נראה שלא נאמר היתר זה של סופן משום תחילתן בכל אופן אלא רק במקום שנאמר כן במפורש, ובפרט שאיסור כיבוי חמור הוא משאר איסורים דרבנן כמבואר לעיל בשם המשנה ברורה קשה מאוד להתיר כיבוי המנוע מחמת היתר זה של סופן משום תחילתן, אלא שכיבוי מנוע הרכב שיש לדון בו שאינו בכלל כיבוי דאורייתא כלל, אלא הרי הוא ככיבוי גחלת וכמו שהתבאר בהערה לעיל, ושוב הוא בכלל שאר איסורים דרבנן שהתירו בהם סופן משום תחילתן, ואף שדעת הרבה מן האחרונים להחמיר ולדון את כיבוי המנוע ככיבוי אש גמורה מכל מקום יש לצרף סברא זו לסברות ההיתר האמורות להלן, וכן גם לגבי איסור סותר בניתוק המעגל החשמלי כיון שאינו אלא מדרבנן כפי שהתבאר לעיל יתכן לדון להתירו משום סברא זו שהתירו סופן משום תחילתן, ובשעת הדחק גדול יתכן מקור להיתר זה.

סברא נוספת נאמרה להתיר הכיבוי כיון שיש חשש סכנה בהשארת המנוע דולק במשך כל השבת, דבר העלול לגרום במקרים מסוימים להתלקחות וסכנת נפשות, או לילדים קטנים להיכנס לתוך הרכב ולהתניעו שגם זה סכנה, ואף שמקרים אלו רחוקים מאוד,

יח. אם אין לו רכב פרטי אין צורך לבקש משכן שיסיע ברכבו בכדי להימנע מהזמנת אמבולנס²⁴, אלא יזמין אמבולנס, ואף שהאמבולנס מחלל שבת יותר מכפי הצורך²⁵, ולחיצת הטלפון יש לעשותה לכתחילה על ידי שינוי.

יט. כל מי שהיולדת צריכה לו יכול ללוות אותה לבית החולים²⁶.

כ. מותר להתקשר לאמה של היולדת או אשה אחרת שהיולדת צריכה לה בכדי שתבוא עמה לבית החולים²⁷, ואולם לכתחילה יתקשר גוי, ואם אין גוי מותר להתקשר בעצמו וכל שאפשר לו להתקשר על ידי שינוי יש להתקשר על ידי שינוי.

כא. אם הנהג גוי מותר אף להאריך את הנסיעה בכדי להביא את מי שיוולדת צריכה לו²⁸, אבל אם הנהג ישראלי יבוא המלווה אל בית היולדת ואין היתר להאריך את הנסיעה להביאו²⁹, אלא אם כן הזמן בהול מאוד ויש חשש שלא יספיקו.

כב. כאשר אומרת שאינה צריכה לליווי ובית החולים הוא בתוך התחום כל שהנהג גוי מותר למלווה לנסוע עמה³⁰, אבל אם הנהג יהודי אין למלווה לנסוע עמה³¹.

ובפרט בימינו בהם אין פעולת המנוע סיבה להתלקחות וביכולת המנוע לפעול ברציפות במשך שעות רבות, וגם אפשר לנעול את הרכב באופן מוחלט יחד עם פעילותו של המנוע, אף על פי כן סברו גדולי הפוסקים לצרף סברות אלו להיתרו של החזון איש. ומחמת דוחקו של ההיתר בכיבוי המנוע כל שאפשרי להשאיר את מנוע הרכב דולק ודאי ראוי יותר לנהוג כן, ולא לסמוך על היתר רחוק זה.

²⁴ אף שבכך ימעט בחילול שבת בטלפון לאמבולנס ובנסיעת האמבולנס מנקודת היציאה עד בית היולדת, אף על פי כן הורו בזה גדולי הפוסקים שלא הוטל עליו להטריח את שכנו לצאת באמצע השבת לבית החולים, ואין זה עומד לפניו כאפשרות קיימת שנאמר שחייב לעשותה בכדי למעט בחילול שבת.

²⁵ כן הורו מרן החזון איש, ומרן הקהילות יעקב (מובא בארחות רבינו עמ' קס, ובפניני רבינו הקהילות יעקב עמ' צט).

²⁶ כמבואר בגמרא בשבת (קכח ע"ב) שאם הייתה צריכה לנר מדליקים לה נר, וביארה הגמרא שאפילו בסומא שאינה רואה מותר להדליק לה את הנר בכדי ליישב דעתה, וכן הביא הרמב"ם (שבת פ"ב הי"א) 'ואם היתה צריכה לנר בשעה שהיא צועקת בחבליה מדליקין לה את הנר, ואפילו היתה סומא מפני שדעתה מתיישבת עליה בנר ואף על פי שאינה רואה', והרי שמותר לחלל עבודה שבת בכדי ליישב דעתה, ומטעם זה גם מותר ללוות אותה בכדי ליישב דעתה, וכן הורה מרן החזון איש (קובץ אגרות ח"א תשובה קמא), ואולם באופן שאינה צריכה לכך אין לאחר לנסוע עמה בכדי להנעים לה את שהותה, וכפי שמבואר בתוספות בשבת (שם ד"ה קמ"ל) שהותר ליישב דעתה מפני שסכנה היא לה בפרט שתתפחד שמא אין עושיין יפה, וכתב הב"ח (סימן של) שמטעם זה מדליקים לה אף אינה אומרת כלום, משום שפחד זה שמא אין עושיין לה יפה מסוכן הוא לה, ומשמע שהיתר זה הוא כאשר יש סכנה בהעדר ישוב הדעת והרי זה נצרך לרפואתה, אבל כאשר אינה צריכה לאחר שיסע עמה אין היתר בכדי להוסיף ולהנעים לה את שהותה, ובביאור הלכה (סימן של ס"א) כתב שבסתם מדליקים לה את הנר בכדי ליישב דעתה, וכמו כן גם בסתם מותר ללוות אותה, שכן נצרכת לזה בכדי ליישב דעתה, ורק כאשר אומרת בפרוש שאינה צריכה לכך אין להתיר לאחר לנסוע עמה, ואולם גם באופן זה כתבו גדולי הפוסקים שכיון שיוולדת מצינו שעלולה להסתכן מי יכול לסמוך בחילוקים לעניין פיקוח נפש, ועוד שפעמים צריכים הרופאים את הכרעת בני המשפחה בעת הלידה ולכן כל שהנהג גוי מותר ללוות אותה כמבואר באות כא.

²⁷ כפי האמור בהערה הקודמת שהותר חילול שבת ליישב דעתה של היולדת.

²⁸ שכן אף צרכי חולה שאין בו סכנה מותרים על ידי גוי, והבאת המלווה נחשבת כצרכי היולדת ולכן מותר לו להאריך את הנסיעה. ²⁹ שהרי זה חילול שבת שאינו מוכרח לצורך החולה ואין היתר בכך.

³⁰ כאמור בהערה לאות יט, שאף באופן שאומרת שאינה צריכה פעמים שעלולה להסתכן ופעמים שצריכים הרופאים את הכרעת בני המשפחה, וכיון שהנהג נכרי אפשר להקל לנסוע עמה.

³¹ כיון שנוסע נוסף גורם להרבות בצריכת הדלק והבערות נוספות הרי זה כמרבה בשיעורים, ואף חמור מכך שגורם לעוד מעשי הבערה נוספים, ולכן כל שאינה צריכה כלל אין לו לנסוע עמה.

כג. כאשר בית החולים הוא חוץ לתחום לא תיקח רק מה שצריכה ללידה עצמה, אבל שאר חפצים אסור להוציא חוץ לתחום³², וגם בגדים לאחר הלידה אסור, כיון שאפשר לה להשתמש בבגדים של בית החולים, ואם הנהג גוי מותר להוציא בגדים הנצרכים לאחר הלידה, כמו שהתירו לחולה שאין בו סכנה לעשות צרכיו על ידי גוי³³.

כד. העצה להתיר את לקיחת שאר חפציה היא שתפקיר את חפציה מערב שבת³⁴ ובכך אינם קונים שבייתה ומותר להוציאם חוץ לתחום³⁵.

בבית החולים

כה. מותר לענות על השאלות בקבלה לבית החולים שהרי זה בכלל צרכי פיקוח נפש כיון שבלא זה לא תוכל להתקבל בבית החולים, ואולם יש לה למעט ככל האפשר בפרטים כגון אשה שיש לה שני שמות לא תאמר אלא שם אחד, כמו כן על השאלות שאינן חיוניות תשתדל להימנע מלהשיב, ואם אי אפשר להתקבל בלא זה מותר לה לענות גם עליהם.

כו. לגבי הכניסה בדלתות אוטומטיות המופעלות באמצעות קרן אלקטרונית המזהה את העומד בסמוך, אם כבר הגיעו הסימנים [בפירוט הסימנים וזמנם עיין הערה³⁶] שנתנו חז"ל להגדירה כחולה שיש בו סכנה

³² כמבואר בגמרא בביצה (לו ע"א) שהבהמה והכלים כרגלי הבעלים, ובשולחן ערוך (סימן שצז ס"ב) "כשם שאין אדם רשאי להלך בשבת וביום טוב אלא אלפים אמה לכל רוח, כך כליו ובהמתו אין יכול שום אדם להוליכם חוץ לאלפים אמה של בעליהם". ואף אם הדברים האסור מחוברים עם הדברים המותרים אין היתר להוציא את הדברים האסורים עם הדברים המותרים כמו שמצינו בהלכות מוקצה שאף בסיס לדבר המותר והאסור כאשר ההיתר חשוב מן האיסור שלא נאסר הבסיס, אף על פי כן צריך לנער את האיסור כמבואר בשולחן ערוך (סימן שי ס"ח), וגם כאן אין היתר להוציא את האיסור עם ההיתר אלא את ההיתר בלבד.

³³ כמבואר בגמרא שבת (קכט ע"א) שמותר לומר לנכרי לעשות עבור חולה שאין בו סכנה בשבת, וכן נפסק להלכה בשולחן ערוך (סימן שכח ס"ז), ויולדת אף שתוך שלשה ימים היא כחולה שיש בו סכנה מכל מקום הבגדים אינם נצרכים לה שהרי יכולה לקחת מבית החולים, ואולם עדיין כיון שהותר על ידי גוי לצורך חולה שאין בו סכנה והיינו שאין בזה צורך פיקוח נפש גמור, כמו כן יש להתיר באופן זה להביא את הבגדים לאחר הלידה על ידי גוי אף שאין בהם צורך פיקוח נפש גמור.

³⁴ ואם צריך שתפקיר בפני שלשה כתב בשולחן ערוך (סימן רמו ס"ג) לגבי האיסור להשאיל ולהשכיר לגוי את בהמתו כדי שיעשה בה מלאכה בשבת, שאם השאיל או השכיר לו והתנה עמו שיחזיר לו עד שבת, והגוי מעכבה בשבת, יפקירנה בינו לבין עצמו מערב שבת כדי להינצל מאיסור דאורייתא, ואף שהפקר בפני שלשה זהו רק מדרבנן אבל מדאורייתא מועיל גם בינו לבין עצמו, ובכדי להינצל מאיסור דאורייתא מספיק בזה, ומקור הדברים בבית יוסף בשם הרא"ש, ובמשנה ברורה שם (סקט"ו) הביא את דברי הבית יוסף שהביא שיש מן הפוסקים שמפקקים בזה ומצריכים גם באופן זה הפקר בפני שלשה, ומשום כך כתב שלכתחילה טוב להזהר בזה, ועל כל פנים יזהר להפקירה בפני אחד ואפילו אחד מאנשי ביתו מועיל לזה, ובשער הציון (סקי"ח) הביא שבחושן משפט (סימן רעג ס"ז) סתם השולחן ערוך להצריך אף מדאורייתא שיהיה ההפקר בפני אחד, ורק הרמ"א שם נקט דמועיל גם בינו לבין עצמו, והביא דברי התוספות שבת שכתב שכל דברי השולחן ערוך שכתב שמועיל הפקר בינו לבין עצמו מדובר בשעת הדחק ועל זה כתב שלכל הפחות יעשה כן להינצל מאיסור דאורייתא לדעת הרא"ש אף שהוא עצמו סובר שצריך להפקיר לכל הפחות בפני אחד, ולדברים אלו נראה שבכאן לגבי יולדת בכדי להתיר להוציא חוץ לתחום תפקיר את חפציה בפני אחד מבני הבית ובכך תוכל להוציאם עמה לבית החולים.

³⁵ כמבואר בגמרא בעירובין (מה ע"א) שיטת רבי יוחנן בן נורי שהישן בדרך ולא ידע עד שחשיכה יש לו אלפים אמה לכל רוח, ודלא כחכמים שאמרו שאין לו אלא ארבע אמות, ובגמרא שם (מו ע"א) אמר רבי יהושע בן לוי הלכה כרבי יוחנן בן נורי והלכה כדברי המיקל בעירוב, וביארה הגמרא שנצרכים ב' המימרות דהלכה כרבי יוחנן בן נורי שהישן יש לו אלפים אמה, ואף שיש לו אלפים אמה כלי הפקר אינם קונים שבייתה להיאסר בהוצאתם מתוך אלפים אמה שהיו בהם מערב שבת, וכן נפסק בשולחן ערוך (סימן תא ס"א) שחפצי הפקר אינם קונים שבייתה, אלא הרי הם כרגלי הזוכה בהם, ולפיכך בהפקרת חפציה תוכל להוציאם אף יותר מאלפים אמה ולקחתם עמה לבית החולים.

³⁶ בגמרא בשבת (קכט ע"א) נאמרו שלשה סימנים אביי אמר משתשב על המשבר, ורב הונא בריה דרב יהושע אמר משעה שהדם שותת ויורד, ויש אומרים משעה שחברותיה נושאות אותה, ונחלקו הראשונים אם מחלוקת היא בין אביי לרב הונא או שכל אחד אמר שיעור אחר ולא נחלקו, דעת הר"ף שהיא מחלוקת והלכה כאביי וכתב שאין מחללים עליה את השבת עד שתשב על המשבר והדם שותת, וברא"ש (שבת פ"ח סימן ה) תמה מפני מה הכריעו בספק נפשות לחומרא, וברמב"ם (שבת פ"ב ה"ג) כתב משיתחיל

שמחללים עליו את השבת מותר לה להיכנס, וגם בזה עדיף לכתחילה על ידי אמירה לגוי³⁷ ואם אין גוי על ידי קטן, ועדיף קטן שאינו בנה³⁸, ואם אין קטן תכנס בעצמה ומוטב שתעשה זאת על ידי שינוי, ויש אומרים שלדעת השולחן ערוך אינה צריכה לעשות שינוי אלא נכנסת כדרכה³⁹.

ז. ואם עדיין לא הגיעו הסימנים ואינה כחולה שיש בו סכנה אין מחללים עליה את השבת ולכן יש לה להימנע מלהיכנס בדלתות ושערים חשמליים לכתחילה תמתין שיעבור שם חולה שיש בו סכנה, או רופא שגם הוא צורך פיקוח נפש, וכן גוי שעובר לצורך עצמו, ואם ממהרת יותר תוכל לבקש מגוי שיפתח לה⁴⁰, ואולם אם הקבלה בבית החולים אורכת זמן רב ויש חשש שתתמהמה ותאחר מותר לה להיכנס כמו שמותר לנסוע ברכב לבית החולים⁴¹, וגם בזה לכתחילה עדיף על ידי קטן⁴².

הדם להיות שותת עד שתלד, ובר"ן כתב שכוונת הרמב"ם לפסוק לקולא כדעת רב הונא בריה דרב יהושע, אבל בביאור הלכה (סימן של ס"ג) כתב דהרמב"ם בפירוש המשנה כתב בהדיא ששיעור שהדם שותת הוא לאחר שתשב על המשבר, ובהכרח שפסק לחומרא ופסק כרב הונא כיון שהוא בתרא והלכה כבתראי, ושיטת הרמב"ן שלא נחלקו אביי ורב הונא כלל, וכן פסק בשולחן ערוך (סימן של ס"ג) שכל שבא אחד מהם הרי היא כחולה שיש בו סכנה לחלל עליה את השבת, ובט"ז (סק"ג) הקשה לדעת הרי"ף כיון שפסק הלכה כאביי מפני מה כתב שהדם שותת הא ואביי לא כתב רק שתשב על המשבר, ואילו שהדם שותת ויורד הוא לרב הונא בריה דרב יהושע והוא שיעור מוקדם ליושבת על המשבר שרב הונא מקל מאביי, וכתב התו שלדעת הרי"ף שתי הסימנים של יושבת על המשבר וחברותיה נושאות אותה אינם שיעור מבורר לסמוך עליהם כי הרבה פעמים שהאשה טועה ויושבת על המשבר ועדיין לא הגיעה העת ללדת, וכן בחברותיה נושאות אותה מחמת חולשה ואף שלא הגיעה עדיין זמן הלידה, ולכן כתב הרי"ף שסימנים הללו מועילים רק לאחר שהדם שותת ויורד, ואביי סובר שצריך את שניהם גם שתשב על המשבר וגם שהדם שותת, ולפי זה להלכה שפסק השולחן ערוך שמספיק אחד מהם בהכרח צריך שיהיה הדם שותת ויורד שהוא שיעור מבורר, וברמב"ן (בגמרא שם) כתב שעל סימן זה של חברותיה נושאות אותה קשה לסמוך לפי שיש נשים ורזיות ויש עצלות, ומכל זה נראה שאין להקל לחלל שבת קודם שיהא הדם שותת ויורד.

³⁷ כמבואר לעיל שביולדת הצריכו לכתחילה על ידי שינוי, וכן אם אפשר על ידי גוי עדיף על ידי גוי.

³⁸ כפי שהתבאר לעיל גבי ההתקשרות בטלפון.

³⁹ בגמרא בשבת (קכח ע"ב) נאמר שכל שצריכה שמן חברתה מביאה לה שמן וכל שאפשר לשנות משנים, וברמב"ן בתורת האדם (שער הסכנה) הביא לדברי הגמרא הללו כמקור לכל פיקוח נפש שצריך לשנות ככל שאפשר, אבל הרמב"ם (שבת פ"ב הי"א) הביא דין זה רק לגבי יולדת, וביאר במגיד משנה דבריו "מפני שכאב היולדת וחבליה הם כדבר טבעי לה, ואין אחת מאלף מתה מחמת לידה, ולפיכך החמירו לשנות במקום שאפשר ולא החמירו בחולה", ובשולחן ערוך פסק כדעת הרמב"ם, ולכן לגבי יולדת כתב (סימן של ס"א) שכל מה שיכול לשנות משנים, ואילו לגבי חולה כתב (סימן שכח ס"ב) שלכתחילה מחללים על ידי גדולים ובני דעת, וביאר המשנה ברורה (סימן שכח סק"ה) שהחילוק בין יולדת לשאר חולים הוא כסברת המגיד משנה הנ"ל, אבל הרמ"א הסכים כדעת הרמב"ן שגם לגבי שאר חולים אם אפשר לעשות על ידי שינוי בלא דיחוי ואיחור ראוי לעשות על ידי שינוי. וכתב הגרי"ז (סוף מסכת יומא) לתמוה בסתירת דברי הרמב"ם שבהלכה יא כתב "היולדת כשכורעת לילד הרי היא בסכנת נפשות ומחללין עליה את השבת", ובסוף ההלכה כתב "וכל שאפשר לשנות משנים בשעת הבאה כגון שתביא לה חברתה כלי תלוי בשערה ואם אי אפשר מביאה כדרכה", ובהלכה יג חזר וכתב "חיה משיתחיל הדם להיות שותת עד שתלד ואחר שתלד עד שלשה ימים מחללין עליה את השבת ועושין לה כל צרכיה, בין שאמרה צריכה אני בין שאמרה איני צריכה", ולא הזכיר כאן את ההלכה שכל שאפשר לשנות משנים, וביאר הגרי"ז שב' דינים הם ביולדת תחילה כאשר כורעת לילד קודם שיושבת על המשבר שבזו דינה לחלל עליה שבת בתורת יולדת ובזה הלכה היא שכל שאפשר לשנות משנים, אבל כאשר הדם שותת ויורד שכבר היא כחולה שיש בו סכנה מצד עצמה בזו דינה ככל חולה שיש בו סכנה שמחללים עליו את השבת ואין משנים, ולפי זה גם כאן בכניסתה למעליית כל שהדם שותת ויורד אינה צריכה לעשות שינוי, אלא שכל זה הוא לשיטת הרמב"ם והשולחן ערוך שפסק כמותו שבשאר חולה שיש בו סכנה אין להלכה לשנות, אבל לדעת הרמ"א שאף בשאר חולה שיש בו סכנה כל שאפשר לשנות משנים גם בכאן צריכה לשנות.

⁴⁰ שהרי היא כחולה שאין בו סכנה שמותר לומר לגוי לעשות לו מלאכה כמבואר בשולחן ערוך (סימן שכח ס"ז).

⁴¹ כאמור לעיל מהמבואר בט"ז (סימן של סק"ב) "נראה לי שזהו לענין הדברים אשר אפשר לעשותן כאן בלי עיכוב, על כן אין מחללין שבת בזה כי אם אחר שיהיה אחד מאלו, אבל לענין קריאת חכמה לא שייכי שיעורים הללו דהם קרובים ללידה יותר משיעור ביאת החכמה, אלא משעה שמרגשת קצת אפילו בספק מותר בקריאתה, כן נראה לי מצד הסברא ואין צריך לראייה בזה", והעתיקו במשנה ברורה (שם סק"ט), והכניסה לבית החולים היא כקריאת החכמה שבלא שתתקבל בבית החולים לא תוכל לגשת ללידה.

כח.

אם נכנס אדם שאינו שומר תורה ומצוות בדלתות אפשר לה להקל ולהיכנס עמו⁴³.

כט.

לגבי העלייה במעלית, כל זמן שלא באו הסימנים שעדיין אינה בכלל חולה שיש בו סכנה אסור לה לעלות, אלא אם כן ממהרת מאוד בירידתה מביתה, או בעלייתה בבית החולים בכדי להתקבל במחלקה שאז מותר לה לעלות כאמור, אבל לאחר שבאו הסימנים הנ"ל שהיא כחולה שיש בו סכנה מותר לה לעלות במעלית, ואינה צריכה להתאמץ לעלות במדרגות.

ל.

פתיחת המעלית תעשה על ידי נכרי ואם אין נכרי על ידי קטן שאינו בנה ואם אין לה אפשר על ידי בנה, ואם אין קטן עמה מותר לה לפתוח את המעלית בשינוי, גם הכניסה למעלית תעשה בשינוי שכן בהרבה מעליות ישנו מנגנון שקילה אוטומטי השוקל את הנכנס במעלית, והכניסה עצמה מפעילה את מנגנון השקילה, ולדעת השולחן ערוך לפי ביאור הגרי"ז מבריסק הנ"ל כל שהיא כחולה שיש בו סכנה אינה צריכה שינוי.

⁴² כפי שהובא לעיל מדברי שולחן ערוך הרב (סימן שמג ס"ח) שכתב שאסור לספות לקטן איסור בידיים גם כאשר הוא שבות במקום מצוה שמותר לומר לגוי לעשותו, אם לא באקראי בעלמא, וביאר שם (ס"ו) שכל שעושה כן באקראי שאין חשש שמא יסרך מותר ליתן לו רק שיהא לצורך מצוה שאין איסור לתת לו, ובאשל אברהם (שם) כתב שכל הקטן סבור שעושה כן בהיתר אין חשש שמא יסרך ומותר, ולכן כאן שהוא לצורך חולה שאין בו סכנה והקטן סבור שמותר ויש כאן צורך מצוה ואף היא עצמה מותר לה לעשות כן יש לעשות לכתחילה על ידי קטן.

⁴³ בגמרא בחולין (טו ע"א) נחלקו רבי מאיר ורבי יהודה לגבי המבשל בשבת בשוגג שיטת רבי יהודה שנאסר לו ולאחרים עד מוצאי שבת, ושיטת רבי מאיר שבשוגג מותר אף בשבת, ובבית יוסף (סימן שיח) הביא מחלוקת הראשונים כמי הלכה שיטת הר"ף והרמב"ם שהלכה כרבי יהודה, ואילו שיטת התוספות שהלכה כרבי מאיר, ובשולחן ערוך (סימן שיח ס"א) פסק כדעת הר"ף והרמב"ם שנאסר התבשיל בין לו ובין לאחרים עד מוצאי שבת, אבל הגר"א חולק ונוקט כדעת התוספות שבשוגג לא נאסר התבשיל כלל, ובמשנה ברורה (סק"ז) כתב שבמקום הצורך אפשר לסמוך להקל כדברי הגר"א, ולפי זה באופן זה של פתיחת הדלת שהוא מקום צורך ודאי אפשר להקל כדברי הגר"א וכיון שהפתיחה בשוגג מותר ליהנות ממנה אף בשבת ולא נאסר משום מעשה שבת.

[אמנם יש עדיין לדון בזה ממה שמצינו שנחלקו הראשונים באיסור הנאה ממעשה שבת, ששיטת התוספות (עירובין מא, ב ד"ה לא) והרמב"ן והרשב"א (שם) שאיסור זה אף במוציא פירות מרה"ר לרה"י, אבל שיטת רבינו יונה שהובאה בריטב"א (שם, ובשבת קל, ב) שלא נאסר משום מעשה שבת אלא כאשר נעשה שינוי בגוף הדבר אבל אם לא נעשה שינוי בחפץ לא נאסר משום מעשה שבת, ולדבריו צריך לחלק בין נכרי שנאסר בו מעשה שבת אף באיסור הוצאה ליהודי שלא נאסר בו רק כאשר נעשה שינוי בגוף הדבר, וחילוק זה מבואר ברשב"א (שו"ת מכת"י סימן יח), ובחיי אדם (כלל ט אות יא) כתב לדינא שאם עשה מלאכה שאינה משנה את גוף הדבר בשוגג לא נאסר הדבר משום מעשה שבת, ואולם סיים דבריו שלעניין מעשה יש להחמיר בזה, ובביאור הלכה (סימן שיח ס"א) העתיק את דבריו להלכה, ולכאורה דברי הביאור הלכה הללו שהעתיק את דברי החיי אדם אינם עולים עם דבריו שנקט להקל כדברי הגר"א בכל מעשה שבת בשוגג להתירו במקום צורך.

ובפרי מגדים (סימן שכה א"א סק"ב) כתב לדון לגבי מומר אם דינו כנכרי שאסור אפילו באופן שאינו גורם שינוי בגוף הדבר או כישראל שכל שאינו גורם שינוי בגוף הדבר מותר בשוגג, וביאר שם שספק זה תלוי במחלוקת רש"י ותוספות בטעם האיסור ליהנות ממלאכת הנכרי, דלרש"י טעם האיסור שלא יהנה ממעשה שבת, ובישראל שלא שכיח שיעשה מלאכה לא גזרו ואילו נכרי ששכיח שיעשה גזרו בו, ולפי זה גם מומר דינו כנכרי, ואולם לדעת התוספות שטעם האיסור שמא יבוא לומר לו במומר אין לחוש שיבוא לומר לו שהרי הוא עובר בלפני עוור, והכרעת הפוסקים להחמיר בזה, שהרי במשנה ברורה (סימן שכה סק"ח) הביא גם את טעמו של רש"י לאיסור, וטעם זה שייך גם במומר, ולפי זה אין להקל מטעם זה במחללי שבת שבזמנינו.

ועדיין יש מקום לדון להתיר בזה על פי המבואר במגן אברהם (סימן שז סק"כ) שכתב בשם האגודה להתיר לרמוז לגוי לפתוח לו אגרת בשבת ולקרוא בה, ובביאור הגר"א כתב לבאר טעם ההיתר כיון שאינו נהנה כלל מגוף המלאכה, וכן כתב בכלכלת שבת (דיני אמירה לנכרי אות ה), והיינו שאין פתיחת הדלת אלא פעולה להסרת מונע, ואולם מאידך כתב המגן אברהם (סימן תקיח סק"ד) שאם היו לפתות טמונות בבור והוציאן נכרי על ידי מלאכת איסור, אם עשה זאת לצורך ישראל אסור הישראל ליהנות מהן משום הנאה ממעשה שבת, ומשמע בזה לכאורה שאף באופן שמסלק את המונע מלהגיע אל הדבר נחשב כנהנה ממעשה שבת, ולפי זה בהכרח צריך לחלק בין הוצאת לפתות הטמונות בבור שהוצאתם מן הבור נחשבת כמו תלישת פירות מהעץ, מפתיחת אגרת שנחשב מסלק את המונע, ולפי זה לכאורה גם בפתיחת דלת אינו אלא מסלק מונע ואינו נחשב כנהנה ממעשה שבת, ואמנם בפרי מגדים (סימן שז א"א סק"א) כתב שכל היתר קריאת אגרת שנפתחה בשבת על ידי גוי הוא רק באופן של ספק פיקוח נפש, אבל בלאו הכי לא כיון שנהנה ממלאכת שבת, אולם במשנה ברורה (שם סק"ה) הכריע כדעת הגר"א, ולפי זה נראה שגם בפתיחת הדלת אינו נחשב כנהנה ממעשה שבת שאינו אלא מסלק את המונע, ואולם יש שכתבו לגבי פתיחת דלת חדר באיסור שפתיחת הדלת אינה נידונה כסילוק המונע כיון שהמפתח והפתח דבר אחד הם והנאת הכניסה היא הנאה מעצם פעולת הפתיחה, ופעולת הפתיחה היא היא גופה של מלאכה, ומכל מקום ודאי שבמקום צורך כזה אפשר להקל בזה, ובפרט שסוף סוף כתב המשנה ברורה להקל במקום צורך ולהתיר בכל מלאכת שוגג כדברי הגר"א (אף שלכאורה סתר משנתו בדבריו בביאור הלכה בשם החיי אדם)].

לא. אם צריכה להתרחץ מותר לה אף בשבת, וגם במים חמים⁴⁴, אולם יש לה לפתוח ולסגור את ברז המים החמים בשינוי כגון עם המרפק וכדומה⁴⁵.

לב. במקרה שהצירים חזקים מאוד וסובלת מכאבים חזקים מאוד מותר לה אף להדליק את הבוילר על ידי שינוי⁴⁶.

לג. זריקת טשטוש או הרדמה מותרת⁴⁷.

לד. כל שלשת הימים הראשונים⁴⁸ לאחר הלידה היא כחולה שיש בו סכנה ומחללים עליה את השבת, ואם ילדה ביום רביעי סמוך לבין השמשות בשבת היא היום הרביעי ועדיין לא עברו שבועים ושתיים שעות אם יש גוי תעשה על ידי גוי, ואם אין גוי מותר לה לעשות בעצמה⁴⁹.

⁴⁴ בשולחן ערוך (סימן שכו ס"א) כתב "אסור לרחוץ כל גופו, אפילו כל אבר ואבר לבד, אפילו במים שהוחמו מערב שבת", ובביאור הלכה (שם) הביא מחידושי רבי עקיבא איגר (סימן שז ס"ה) להתיר רחיצה בחמין שהוחמו מערב שבת במצטער אף על פי שאינו חולי כל הגוף, כיון שאין איסור זה כשאר שבותים אלא מגזירת חכמים.

⁴⁵ שכן בשעה שפותחת את ברז המים החמים גורמת בכך לכניסת מים קרים לדוד השמש וכיון שיש בדוד מים רותחים גורמת בכך לבישולם של המים שנכנסו עתה, וכן גורמת לכך שיוחמו המים ויתבשלו בהגעתם לקולט, וגם גורמת לבישולם המים הקרים שבצינורות, ואולם כיון שחימום המים שבדוד אינו על ידי חום האש אלא על ידי חום השמש אין זה אסור מדאורייתא אלא מדרבנן כמבואר בגמרא בשבת (לט ע"א), ובגמרא שם (קכט ע"א) מבואר שמותר לומר לנכרי לעשות מלאכה עבור חולה שאין בו סכנה בשבת, ובבית יוסף (שם) הביא שהרא"ש הסתפק אם מותר לו גם לקחת תרופה בשבת כיון שלא גזרו שבות דרבנן בחולה שאין בו סכנה, או שלא הותר רק אמירה לנכרי ולא שאר איסורים דרבנן, וכתב הבית יוסף שנחלקו בזה הראשונים להלכה, ובשולחן ערוך הביא ד' דעות אם הותר כל שבות דרבנן, או שלא הותר רק כשיש סכנת אבר, או שכשאינן סכנת אבר הותר רק בשינוי, או שהותר רק דבר שאינו נחשב כמלאכה מדרבנן, וכתב השולחן ערוך שהעיקר כדעה שלישיית שהתירה כל מלאכה דרבנן בשינוי ואם יש סכנת אבר מותר אף בלא שינוי, וכתב המשנה ברורה (סקנ"ז) שכן דעת רוב הפוסקים להלכה, ולכן ביולדת אף קודם שנחשבת כחולה שיש בו סכנה מותר לה כדין חולה שאין בו סכנה לעשות שבות דרבנן בשינוי, ואולם יש לדון אם השינוי בפתיחת הברז מועיל כשינוי כיון שאינו שינוי בגוף המלאכה וכתב בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן לא) "וגם נ"ל שאין שינוי מועיל אלא כשגוף המלאכה נעשית ע"י שינוי כמו יונק דהוי כלאחר יד וכיוצא בזה, אבל אם היה בשבת ומעמיד קדירה אצל האש כלאחר יד וכשהיא מתבשלת אין שום שינוי היה חייב", אלא שעדיין יש לצרף לזה את דברי החיי אדם (כלל סט ס"ב) שכתב שאם אי אפשר לעשות על ידי שינוי מותר לעשות כדרכו.

⁴⁶ כבר התבאר לעיל שישנם שלשה סימנים שנאמרו ביולדת שבהם נעשית כחולה שיש בו סכנה, ובשולחן ערוך פסק כדעת הרמב"ן שכל שיש את אחד מהם מספיק, ואולם הט"ז כתב להצריך שיהיה הדם שותת שבלא זה לא נוכל לדעת שהגיעו הסימנים האחרים, ובערוך השולחן (שם ס"ד) כתב שמשמש על המשבר הוא שאחזוה צירים וחבלים, ובתוספות בעבודה זרה (כו ע"א ד"ה סבר) כתבו שיושבת על המשבר הוא משנעקר הולד לצאת, וכן כתב המגן אברהם (סימן של סק"ו) ובהגהות חת"ס (שם), ולפי זה משמע שאין מספיק בצירים הסדירים בכדי לדונה כיוולדת שהם התכווצויות של הרחם, אלא צריך שיבואו צירי הלחץ שבהם הולד נעקר לצאת, וכן יש ללמוד מדברי האיסור והיתר (כלל נט ס"ב) שכתב שיושבת על המשבר הוא בשעה שצוועקת בחבליה, ולכאורה הם צירי הלחץ ולא הצירים הסדירים, ולכן אין להקל להדליק את הבוילר רק לאחר שבאו לה צירי הלחץ ולא קודם לכן, ומכל מקום תעשה את ההדלקה על ידי שינוי כמו שהתבאר לעיל שביוולדת לדעת כולם צריך לעשות על ידי שינוי, [רק לדעת הגרי"ז בדעת הרמב"ם אין צריך שינוי].

⁴⁷ כיון שיש בזה משום ישוב דעתה של היולדת, ומחללים את השבת משום יתובי דעתה, אולם יש להקפיד שזריקת האפידורל תנתן לה רק לאחר שהוגדרה כחולה שיש בו סכנה, ולא מקודם לכן, שקודם לא הותר לחלל עליה את השבת בכדי ליישב דעתה, אלא רק לדברים המוכרחים לעצם הלידה.

⁴⁸ בגמרא שבת (קכט ע"א) מבואר דינה של יולדת שעד שלשה ימים מחללים עליה את השבת אפילו אמרה שאינה צריכה, משלשה ועד שבעה דווקא באומרת צריכה, ולאחר מכן עד שלושים אפילו אמרה שצריכה אין מחללין אבל עושים על ידי גוי, ובשולחן ערוך (של ס"ד) הביא כן להלכה.

⁴⁹ במגן אברהם (סימן של סק"ז) כתב ששלשת ימים האמורים כאן אינם מעת לעת ואם ילדה ברביעי לפני בין השמשות אין מחללים עליה את השבת, וצ"ע לדברי השולחן ערוך בהלכות יום הכיפורים (סימן תריז ס"ד) שכתב שכל שילדה ברביעי אף סמוך לבין השמשות חייבת להתענות, אבל במשנה ברורה (סימן של סק"י) הביא את דברי הגר"א שהביא מהרא"ש במסכת בבא קמא שמשמע בדבריו שג' הימים הם מעת לעת, וכן מוכח בשו"ת הרא"ש (כלל כו ס"ג) ועוד הביא שם מהריטב"א בשבת ומאליה רבה בשם

יולדת בהדלקת נרות

לה. אם עומדת לצאת מביתה מיד לאחר הדלקת הנרות לא תברך בעת הדלקת הנרות בביתה, אלא אם כן יש אחרים שישוהו בבית לאחר מכן וייהנו מאור הנרות, ובאופן זה אף אם הגיעו לבית החולים מבעוד יום אינה חייבת בהדלקת נרות שכבר יצאה בנרות שבבית⁵⁰.

לו. אם הדליקה בביתה בברכה ולאחר מכן יצאה לבית החולים ולא נשאר משהו מבני הבית בבית ליהנות מהנרות כאשר באה לבית החולים מחויבת בהדלקה, ואולם כיון שכבר קיבלה על עצמה שבת בהדלקתה בביתה אינה יכולה להדליק בעצמה, ועל כן אם בעלה עמה ידליק הוא, ואם אינו עמה צריכה להשתתף עם אחת הנשים המדליקות בבית החולים בפרוטה⁵¹.

לז. אם מאושפזת בבית החולים בשבת חייבת בהדלקת נרות בבית החולים כנ"ל, ואם רוצה להדליק בלובי בית החולים כל שאור הנרות מאיר למקום האכילה, או למקום השינה תוכל להדליק בברכה⁵², ואם לא, תאכל איזה משהו סמוך לאור הנרות ובכך תוכל להדליק שם בברכה⁵³.

לח. לאחר ניתוח קיסרי שאינה יכולה לקום ממיטתה ואוכלת בחדרה מותר להביא לה את הנרות למיטה להדליקם בברכה ולאחר מכן להניחם במקום בו יאירו לתוך החדר⁵⁴, אבל אסור להניחם בחדר האוכל שהרי אינה אוכלת בו, ואינה נהנית מהנרות כלל⁵⁵.

האיסור והיתר שנקטו כן, ועל כן הסיק שביום השלישי ועדיין לא עברו שבועים ושנים שעות כל שאומרת שאינה צריכה ויש גוי שם עדיף לכתחילה לעשות על ידי גוי, ואם אין גוי מותר לה לעשות בעצמה.

⁵⁰ במגן אברהם (סימן רסג סקט"ו) הביא מנהג נשים שאם חל ליל טבילתן בליל שבת והמקווה סמוכה לבית הכנסת ואינן רוצות לחזור לביתם להדליק בכדי שלא יטנפו, ולכך מדליקות את הנרות בבית הכנסת, וכתב המגן אברהם שאין למחות בעדן ודימה דין זה להדלקת הנרות ביום הכיפורים, וכתב שם עוד שנרות המיוחדים לכבוד בית הכנסת אין לברך עליהם שאין עשוי להאיר רק לכבוד, ושוב הוסיף שבעיר שבית הכנסת של נשים הוא מרתף השמש יכולות להדליק בברכה כיון שנחשבת ההדלקה לצורך הסעודה בכדי שיוכל השמש למשוך משם היין בלילה, והרי בדבריו שההדלקה לצורך סעודת השמש מועילה לברך על ההדלקה וכמו כן באופן זה שבני הבית נהנים מהנרות במקום אכילתם יצאה בהדלקתה ידי חובת הדלקת נרות.

⁵¹ כמבואר בשולחן ערוך (סימן שכג ס"א) שמותר לבקש מהמוכר שימלא לו שמן בכלי ובלבד שלא יאמר לשון מכירה או קניה, וכן מבואר גם בסימן שז (סי"א) לגבי פרעון חוב, וכתב המשנה ברורה (שם סקמ"ו) שהיתר זה הוא דווקא לצורך שבת, ועל כן גם באופן זה שמחויבת בהדלקת הנרות לצורך שבת מותר לה להשתתף בפרוטה.

⁵² בפרי מגדים (א"א סימן רסג סק"א) כתב שאף לדעת הרמ"א שמברכים על תוספת אורה, הברכה שמברכים על שלום בית היא דווקא בהדלקה בבית אפל, ולא באכסדרה שאורה רב מחמת אור הלבנה, והיינו שאין מברכים על תוספת אורה משום שלום בית, וכן כתב גם בשערי תשובה (סימן רסג סק"ד) בשם הפנים מאירות, ומשום כך בזמנינו שיש אור ע"י החשמל אין לברך על תוספת אורה בהדלקת הנרות משום שלום בית, ולפי זה בבית החולים שיש אור בחדרים ואין חשיכה מוחלטת היה מן הראוי שלא תועיל ההדלקה בפרוטה אף אם בוקע ממנה אור לחדר, מכל מקום היות ובחדר בבית החולים רגילות לאכול שם, אף שאינה סועדת בו את סעודתה, מספיק שתאכל משהו בחדרה שבזה תוכל לברך אף על תוספת אורה, וכפי שמבואר במשנה ברורה (סימן רסג סק"א) שכל שעושה צרכי סעודה מועיל בזה לברך, וכל שכן כאשר אוכלת שם ממש.

⁵³ כמבואר בהערה הקודמת דברי המשנה ברורה בשם המג"א שכל שעושה איזה תשמיש במקום הדלקת הנרות מועיל לה לברכה אף שהנרות כבים קודם שתחזור לביתה בלילה, ובשם הדרך החיים הביא להצריך שיהיה תשמיש שהוא צורך הסעודה, וא"כ באשה זו האוכלת איזה דבר לאור הנרות מועיל לה לברכה.

⁵⁴ בשולחן ערוך (סימן רסג ס"י) כתב "וצריך להניח הנרות במקום שמדליקין, לא להדליק במקום זה ולהניח במקום אחר (מרדכי פ' ב"מ)", ובמשנה ברורה (סקמ"ח) כתב הטעם משום שהכרעת ההלכה היא שהדלקה עושה מצוה, והיינו שעיקר המצווה היא במעשה ההדלקה ולא רק שיהיו הנרות דולקים, ובשער הציון (סקנ"ג) כתב המקור לדברים אלו מהמגן אברהם ומביאור הגר"א, אולם כל שהדליקה במקום החיוב ולאחר מכן מניחתו במקום חיוב כתב המשנה ברורה שמותר לטלטלם ולהניחם שם, ושוב הביא שהלבוש מתמיר גם בזה, ובמקום הצורך יש להקל, ומשום כך באופן זה שהוא מקום צורך ודאי יש להקל, ובפרט שיתכן שכל דברי הלבוש אמורים דווקא באופן שמניח את הנרות בחדר אחר ועל זה כתב שאף שגם החדר השני מחויב בהדלקה אף על פי כן כיון שההדלקה

טלטול צמיד הזיהוי של בית החולים

לט. אסור לצאת בשבת עם צמיד הזיהוי של בית החולים, במקום שאין בו ערוב, כיון שהצמיד אינו נחשב כמלבוש או כתכשיט, ויש בו איסור הוצאה לרשות הרבים⁵⁶.

אכילה לפני קידוש

מ. יולדת שילדה בליל שבת ולא שמעה קידוש, או אף אם שמעה קידוש אבל לא הייתה מסוגלת לאכול ולא יצאה בזה ידי חובת קידוש, כאשר רוצה לאכול ולשתות חייבת לקדש על יין או מיץ ענבים, ואם אי אפשר לה לשתות יין או מיץ ענבים תקדש על הפת, ואם אינה יכולה לאכול רק דברים רכים תסמוך על קידוש היום בתפילה⁵⁷, ובבוקר תקדש על היין בלי אמירת ויכולו, ויצאה בזה גם ידי חובת קידוש היום⁵⁸.

חובת הבדלה

מא. יולדת שלא שמעה הבדלה ואין איש שלא שמע הבדלה שיוציאה ידי חובה, עדיף שתבדיל לעצמה⁵⁹ ואם אינה מסוגלת להבדיל בעצמה יוכל איש להוציאה אף שכבר יצא בעצמו⁶⁰.

לא הייתה בחדר בו הונחו לא הועילה ההדלקה, אבל באופן זה שהנרות מאירים לאותו חדר בו הדליקה וההדלקה מתייחסת לחדר בו הדליקה אף שההדלקה לא הייתה במקום ההנחה יצאה ידי חובתה.

⁵⁵ פשוט, שהרי אינה נהנית מהנרות, וכל מצוות הדלקת נרות שבת ליהנות מהנרות.

⁵⁶ שהרי צמיד זה אינו מיועד אלא לצורך זיהוי החולה ולא לשם לבוש כלל, וגם אינו מיועד לשם נוי כתכשיטים, ואף שכתב השולחן ערוך (סימן שא ס"ג) שמותר לצאת באותם עיגולים ירוקים שגזרה המלכות שכל יהודי יצא בהם בכסותו, כבר ביאר המשנה ברורה (שם סק"ג) טעם ההיתר כיון שדרך לצאת בו כל ימות השבוע והרי הוא כמלבוש, והיינו שכל סיבת ההיתר רק מכח מה שהולכים עם עיגולים הללו בקביעות, ומה שאין כן בצמיד זה שאינו מיועד לילך עמו בקביעות אלא רק בימי שהותו בבית החולים, ויש שהביאו לדמותו לדין המבואר בשולחן ערוך (סימן שה ס"ז) שאין התרנגולים יוצאים ברצועה שברגליהם העשויה לסימן, ובמשנה ברורה (סקנ"ג) הביא טעם הדין שמה ייפול וילך להביאו, ובשער הציון שם ציין שהרמב"ם בפירושו המשניות כתב טעם האיסור מפני שהוא כמשאוי ואין זה כמלבוש, והרי זה דומה לצמיד זה העשוי לזיהוי ומשום כך יש לאסור היציאה בו שאינו כלבוש אלא כמשאוי.

⁵⁷ בשולחן ערוך (סימן רפט ס"ב) כתב "במקום שאין יין מצוי הוי שכר ושאר משקין, חוץ מן המים, חמר מדינה ומקדשין עליו. ואם אין לו שכר ושאר משקין, אוכל בלא קידוש". ובמשנה ברורה (סק"י) כתב שכשיש לו פת ואפילו תחיתת פת ולא פת שלם מקדש על הפת, ואם אין לו גם פת אוכל בלא קידוש ואין לו לבטל מצות עונג שבת בשביל זה, והביא שם שיש אומרים שיש לו להמתין ואולם סיים שם שאם הוא אדם חלש אין צריך להמתין ויאכל מה שיש לו בלא קידוש ויסמוך על מה שהזכיר קדושת היום בתפלה, ומכל שכן ביולדת שהיא בשלשת הימים הראשונים כחולה שיש בו סכנה ומחללים עליה את השבת, וכתב שם המשנה ברורה שכשיביאו לו אחר כך פת או יין אומר עליו כל נוסח הקידוש ויסעוד כזית.

⁵⁸ בערוך השולחן (סימן רעא ס"א) כתב "ומי שלא קידש בלילה בין בשוגג בין במזיד מקדש למחר ואומר הקידוש של לילה לבד ויכולו שאינו אומר, דויכולו אינו אלא בכניסת שבת, לפי שבתחילת הלילה גמר הקדוש ברוך הוא מלאכתו", ועוד כתב שם "ונראה דכשמקדש למחר יוצא גם בקידוש של יום ואין צריך לקדש על שם יום בפני עצמו וקידוש אחד עולה ללילה וליום".

⁵⁹ שכבר נחלקו הראשונים אם חובת הבדלה מן התורה או מדברי סופרים, וברמב"ם (הלכות שבת פכ"ט ה"א) כתב שהיא מן התורה, ובמשנה ברורה (סימן רצו סק"א) הביא דעת הרבה ראשונים החולקים וסוברים שחובת הבדלה היא מדרבנן, ולשיטת הרמב"ם שהבדלה היא מצווה מן התורה ונלמדת מן הפסוק של זכור את יום השבת לקדשו, אם כן גם נשים מחויבות בה כמו שמחויבות בקידוש היום, אבל לשיטת החולקים וסוברים שחובת הבדלה היא מדרבנן, נחלקו הראשונים והובאו ב' הדעות בשולחן ערוך (סימן רצו ס"ח), וביאר המשנה ברורה (סקל"ד) את דעת המחייבים שאף שלכאורה הרי זה כמצווה עשה שהזמן גרמן שנשים פטורות, כיון שגדר החיוב דרבנן הוא כמו החיוב דאורייתא של קידוש ונשים הרי מחויבות בקידוש כאמור משום כך מחויבות גם בהבדלה, וכן מבואר בהדיא בחידושי הריטב"א למסכת פסחים (נד ע"א), אבל שיטת האורחות חיים שנשים פטורות כיון שהבדלה היא מצוות עשה שהזמן גרמא, ומשום כך הכריע הרמ"א (שם) שלא יבדילו לעצמן רק ישמעו מן האנשים, ואולם במשנה ברורה (סקל"ה) הביא

מ.ב. אם אין לה מי שיבדיל לה במוצאי שבת ואינה מסוגלת להבדיל בעצמה, מותר לה לאכול ולשתות קודם הבדלה ולמחרת ביום א' תבדיל⁶¹.

את דברי הב"ח שכתב שגם לשיטות שנשים פטורות כיון שטעם הפטור הוא משום מצוות עשה שהזמן גרמא, אם כן יכולות לחייב את עצמן במצווה זו כמו שופר ולולב שיכולות לקיים המצווה ולברך, ואף שכתב המגן אברהם (סקי"א) לחלק בין מצוות שעיקרן במעשה שבוה יכולות לקיים המצווה ולברך עליה, לבין מצוות שכל עיקרן בברכה שאינן יכולות לחייב עצמן, מכל מקום כתב המגן אברהם בסוף דבריו שהעיקר כדברי הב"ח, ובמשנה ברורה (סקל"ו) כתב שלמה לנו להכניס עצמנו בחשש ספק ברכה לבטלה אם אפשר שהיא תבדיל לעצמה, ומשום כך בשעת הדחק תבדיל בעצמה ותסמוך על דברי הב"ח, ולא יבדיל לה איש שכבר יצא ידי חובתו לשיטות שנשים פטורות נמצאת ברכתו לבטלה.

⁶⁰ במשנה ברורה (סקל"ו) הביא דברי הזכור לאברהם וברכי יוסף שכתבו שגם איש שיצא ידי חובתו יוכל לחזור ולהוציא נשים בהבדלה, ואף שכתב שם שלכתחילה תבדיל בעצמה ולא נכנס בספק ברכה, מכל מקום באופן זה שאינה יכולה להבדיל בעצמה הרי יש לנו להכניס עצמנו בספק, וכתב בערוך השולחן (שם ס"ה) שעיקר ההלכה היא כדעות הסוברים שנשים חייבות בהבדלה, שהרי לשיטת הרמב"ם שהבדלה מדאורייתא נשים מחויבות מן התורה, וגם לשיטות הסוברים שחייב הבדלה הוא מדרבנן הרבה ראשונים סוברים שחייבות כמו שחייבות בקידוש, ומשום כך כל שאינה יכולה להבדיל בעצמה יש לנו לסמוך על רוב שיטות הראשונים ויבדיל עבורה איש אף שכבר יצא ידי חובתו, ובפרט שמקור השיטה הסוברת שנשים פטורות היא באורחות חיים (הלכות הבדלה סי"ח), ובאורחות חיים שם כתב בהדיא בסוף דבריו וזה לשונו "כתב הר' אשר ז"ל שאם קידש או הבדיל אדם לעצמו לא יקדש ולא יבדיל לבקי, אלא לאשה וכו' כאשר כתבתי בהלכות קדוש היום", ובהלכות קידוש ביאר שאף שאמרו שיצא מוציא זהו דווקא לשאינו בקי כאשה וכדומה, אבל לבקי אם יצא אינו מוציא, ואם כן מפורש בדבריו שהאיש שיצא ידי חובתו חוזר ומוציא אשה בהבדלה, ושוב אין לנו מקור בדברי הראשונים שלא יוכל לחזור ולהוציא נשים, ועל כן באופן זה שאינה יכולה להבדיל בעצמה ודאי יוכל לסמוך ולהוציא למרות שכבר יצא בעצמו.

⁶¹ בשולחן ערוך (סימן רצ"ג) כתב "אם אין לו יין ולא שכר ושאר משקין, יש אומרים שמותר לו לאכול ויש אומרים שאם מצפה שיהיה לו למחר לא יאכל עד למחר שיבדיל", וכתב המשנה ברורה (סקכ"א) "ויש להחמיר כסברא אחרונה הזו אם לא באדם חלש שקשה לו התענית יכול לסמוך אדעה ראשונה", ויולדת ודאי מותרת באכילה ושתיה, ואינה צריכה להמתין.

חומר נוסף

באופן שהאם אינה שוהה בביתה אם ידליק הבעל או בת גדולה

שאלה: כאשר האימא אינה שוהה בבית בשבת, ויש לה בת יותר מבת שתיים עשרה, מי עדיף שידליק את הנרות בעלה או בתה.

תשובה: עדיף שבתה הגדולה תדליק את הנרות, שעיקר מצוות הדלקת הנר באשה⁶², ובלבד שתהיה הבת יותר מגיל שתיים עשרה שהרי היא גדולה⁶³.

מניין הנרות שמדליקים כאשר שובתים חוץ לבית

שאלה: אשה שאינה נמצאת בביתה בשבת, אלא מתארכת במקום אחר, וילדיה שובתים לבדם בבית, ומנהגה להדליק לנרות שבת כפי מספר הילדים, האם תדליק במקום שמתארכת נרות כמספר הילדים, והאם בעלה המדליק במקומה צריך להדליק בבית מספר נרות כפי שאשתו רגילה להדליק.

תשובה: כיון שאינה שוהה בביתה אינה צריכה להדליק אלא שתי נרות⁶⁴, וכן בעלה אינו מדליק אלא שתי נרות⁶⁵, ויש שכתבו שהבעל כיון שמדליק בביתו מדליק כפי שרגילה האשה להדליק⁶⁶, והמנהג בזה הוא שכאשר הבעל מדליק אינו מדליק אלא שתי נרות.

⁶² כמבואר בטור (סימן רסג) שהנשים מוזהרות בו ביותר והביא שם את דברי המדרש שכתב הטעם מפני שכבתה נרו של עולם, פירוש גרמה מיתה לאדם הראשון, ועוד הביא את דברי הרמב"ם שנתן טעם לדבר מפני שמצויות בבית ועוסקות בצרכי הבית, ושולחן ערוך (שם ס"ג) הביא את טעמו של הרמב"ם ולפיכך כל שיש בבית בת גדולה מוטב שתדליק היא, ואמנם יש שנקטו שכיון שהאשה המדליקה את הנרות מוציאה את בעלה כדין שליחות וכפי המבואר בדברי הב"ח (סימן רסג ס"ב) שביאר הטעם שכתב הטור שהנשים מוזהרות בו ביותר שלא יאמר הבעל שרצונו להדליק בעצמו משום שמצוה בו יותר מבשלוחו משום כך כתב הטור שהנשים מוזהרות בו ביותר ולכן האשה תדליק ולא הבעל, והרי בדבריו שהאשה נחשבת כשליח הבעל להדלקת הנרות, וכן הוא גם בעולת שבת (שם ס"ג), ובשולחן ערוך הרב (שם קונטרס אחרון אות ב) כתב שאשה שחל ליל טבילתה בליל שבת תדליק את הנרות ותתנה שאינה מקבלת שבת בהדלקתה ובעלה יקבל את השבת, שכיון שמדליקה בשליחותו מועילה קבלתו לברכה שלא תהיה לבטלה, והיינו שעיקר המצוה היא על הבעל שעליו מוטל חיוב שלום בית והאשה מדליקה בשליחותו, ולפי כתבו מקצת הפוסקים שכל זה אמור דוקא באשה שידה כיד בעלה והיא כשלוחו להדלקה, אבל בתו אף שהיא גדולה מכל מקום אינה נעשית שליחו להדלקה וידליק הוא בעצמו, ואולם יש לדחות שלעולם אחד מדליק עבור כל בני הבית, והמדליק נחשב כשליח של שאר בני הבית, וכיון שעיקר המצוה הוטלה על הנשים משום כך עדיף שתדליק הבת ולא הבעל.

⁶³ על פי מה שכתב בשולחן ערוך (סימן רסג ס"י) "וצריך להניח הנרות במקום שמדליקין, לא להדליק במקום זה ולהניח במקום אחר (מרדכי פ' ב"מ)", ובמשנה ברורה (סקמ"ח) כתב הטעם משום שהכרעת ההלכה היא שהדלקה עושה מצוה והיינו שעיקר המצוה היא במעשה ההדלקה ולא רק שיהיו הנרות דולקים, ולכן אם מניחו במקום שאינו מקום חיוב אף אם אחר כך העבירו למקום חיוב לא יצא ידי חובתו, שמעשה ההדלקה אינו מועיל לו, וצריך לכבות ולחזור ולהדליק, ובשער הציון (סקנ"ג) כתב המקור לדברים אלו מהמגן אברהם ומביאור הגר"א, ובשולחן ערוך בהלכות חנוכה (סימן תרעה ס"ג) כתב שאם הדליק את נרות חנוכה חרש שוטה וקטן לא עשה כלום ואף על פי שהניחה גדול, ויש אומרים שבקטן שהגיע לחינוך מותר, וביאר שם המשנה ברורה (סקי"ג) שלפי מה שסתם השולחן ערוך בסימן תרפט (ס"ב) משמע שלמעשה אין לסמוך שיהיה הקטן יכול להוציא בהדלקתו לגדולים, וכפי הדעה הראשונה בשולחן ערוך, ולפי זה גם בהדלקת נרות שבת אין לסמוך על הדלקת הקטן כיון שהדלקה עושה מצוה, ולכן צריך שתהיה הבת גדולה מגיל שתיים עשרה שמחוייבת במצוות.

להדליק נרות במקום שהמעבר בו גורם לתזוזת השלהבת

שאלה: האם מותר להדליק את הנרות על השיש כאשר המעבר בסמוך לנרות גורם לשלהבת לזוז.

תשובה: כיון שתזוזת השלהבת אין בה משום מלאכת מכבה לדעת רוב הפוסקים⁶⁷, על כן כל שזהו המקום שאפשר להניח בו את הנרות אפשר להקל ולהניח שם אף אם על ידי כך תגרם תזוזת השלהבת.

⁶⁴ לפי שעיקר הדין הוא בהדלקת שתי נרות אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור, כמבואר בשולחן ערוך (סימן רסג ס"א), והתוספת אינה מן הדין אלא ממנהג משום כבוד שבת, ועל כן נהגו שכאשר האשה מתארחת במקום אחר אינה מדלקת אלא שתי נרות כעיקר הדין, (שערים המצויינים בהלכה סימן עה סק"ג, יסודי ישורון ח"ג).

⁶⁵ כפי המבואר בהערה הקודמת שהתוספת יותר משתי נרות אינה מן ההלכה אלא ממנהג ועל כן הבעל המדליק נרות במקום אשתו שאינה שוהה בבית אינו מדליק אלא כפי המחוייב מן ההלכה ולא כפי המנהג, שכן התוספת וההידור במצות הדלקת הנרות היא רק באופן שההדלקה נעשית כפי עיקר תקנתה וצורתה בהדלקת בעלת הבית.

⁶⁶ כיון שהאשה מדליקה בשליחותו של הבעל, [וכפי שהתבאר בשאל העוסקת מי קודם להדלקה אם הבעל או בת גדולה], וריבוי הנרות גם הוא נחשב שליחותו של הבעל ועל כן כאשר מדליק בעצמו צריך להדליק כפי מניין הנרות שאשתו רגילה להדליק בשליחותו.

⁶⁷ בגמרא שבת (קכ ע"א) הביאה ברייתא "נר שאחורי הדלת פותח ונועל כדרכו, ואם כתבה כבתה", וכתבה הגמרא שרב קילל את המורה כן, וביארה הגמרא שגם לשיטת רבי שמעון הסובר שדבר שאינו מתכוין מותר מודה באופן זה שפסיק רישא שיכבה הנר בפתיחת הדלת, והובא דין זה בשולחן ערוך (סימן רעז ס"א) וכתב המגן אברהם (סק"ב) בשם הב"ח שדין זה הוא דוקא כאשר הנר מונח כנגד פתיחת הדלת ממש וקרוב אל הדלת, והובאו דבריו במשנה ברורה (סק"ב), ומתבאר בזה שכל דין זה נאמר דוקא באופן שפסיק רישא שיכבה הנר, ולא בעצם גרמתו לתזוזת השלהבת, ואין לומר שפסיק רישא של תזוזת השלהבת גם הוא בכלל פסיק רישא של כיבוי שתזוזת השלהבת עצמה יש בה משום כיבוי והבערה, שהרי ברשב"א (שם) עמד לשיטת הערוך שפסיק רישא דלא ניחא ליה לא נאסר למה באופן זה שאינו רוצה בכיבוי נאסרה פתיחת הדלת, ותירץ הרשב"א שכיון שרוצה במותר השמן והפתילות נחשב כניחא ליה, ומבואר בדבריו שלא נאסרה פתיחת הדלת רק באופן שפסיק רישא שיכבה הנר לגמרי בפתיחתו, ומטעם זה יש להתיר הנחת הנר על גבי השיש אף שבכך גורם לתזוזת השלהבת מכל מקום כיון שאינו גורם בכך את כיבוי הנר אינו בכלל האיסור, אלא שבהמשך דברי השולחן ערוך שם כתב שאם הנר קבוע בדלת עצמה שעל ידי פתיחת וסגירת הדלת מקרב השמן לנר או מרחיקו ממנו, אסור לפתחו ולנעלו, ולכאורה מטעם זה אסור לגרום לתזוזת השלהבת, אולם כבר כתב שם הרמ"א שבנר של שעוה מותר לפתחו ולנעול, אף על פי שהוא קבוע בדלת, והרי שעצם תזוזת השלהבת אינה אסורה אלא רק כאשר גורם לקרב את השמן לנר שבכך ממחר שריפתו, ואף שלגבי האיסור לקרוא לאור הנר בשבת משום גזירת שמא יטה כתב השולחן ערוך (סימן רעה ס"א) שבכלל גזירה זו גם נר שעוה, ובמשנה ברורה (שם סק"ד) הביא את דברי הב"ח בשם מהרש"ל שכתב שנהגו להקל בנר שעוה ונר חלב כיון שלא שייך בזה גזירת שמא יטה, וכן כתב הט"ז, והטעם בזה לכאורה כאמור מפני שלא שייך בזה לקרב ולרחק את השמן מהשלהבת, והביא שם את דברי המגן אברהם שכתב דשלא לצורך יש להחמיר, ועוד הביא דברי האליה רבה בשם מלבושי יום טוב, וכן מביאור הגר"א שנקטו שגם בנר שעוה ונר חלב שייך גזירת שמא יטה, והרי שעצם הזזת השלהבת יש בה איסור, ולפי זה כמו כן גם לגבי סגירת הדלת כשיש נר שעוה מאחוריה הדין להחמיר ולאסור, ולפלא שלא הביא המשנה ברורה על דברי הרמ"א שהתיר בנר שעוה שאחורי הדלת את דעת הפוסקים האוסרים גם בנר שעוה, [ואין לחלק בזה בין גזירת שמא יטה שנר שעוה הוא בכלל 'לא פלוגי' שבדברי הגר"א נראה שנר שעוה הוא בכלל עיקר הגזירה של שמא יטה], ואולי יש לחלק בין הטיה גמורה של הנר שבזה ממחר בעירתו, לתזוזת השלהבת לבדה שבזה אינו ממחר הבעירה ואינו בכלל האיסור, ובכל אופן נראה בזה שאין איסור בעצם תזוזת השלהבת לבדה, ועל כן מותר להדליק הנרות במקום זה שתגרם תזוזת השלהבת, ואמנם במנחת שבת (סימן פ סק"ד) כתב שיש להזהר מלעבור במרוצה סמוך לנרות דולקים אף שאין פסיק רישא שיכבו ממש כיון שדרך השלהבת להתנועע ולהתגדל יותר משהיה קודם לכן יש בזה משום מבעיר והחוש יעיד על זה, והביא שם שכסברא

הדחת מקום לכלוך ברצפה בשבת

שאלה: נשפך בשבת על הרצפה משקה ממותק וכדומה האם מותר לשפוך מים ולנקות את מקום השפיכה.

תשובה: לכתחילה יש להחמיר שלא לנקות⁶⁸, והמקל יש לו על מה לסמוך⁶⁹, אך צריך להיזהר שלא יסחוט ולכן יש להשתמש דווקא במגב גומי ולא במגב ספוג⁷⁰.

קילוף פירות לקישוט בשבת

שאלה: האם מותר לקלף פירות לצורך הנחתם לקישוט בבר בשבת.

תשובה: אסור, שלא הותר קילוף פירות וירקות בשבת אלא סמוך לאכילה⁷¹.

זו מבואר בפרי מגדים (סימן רעו אשל אברהם סק"י), וכוונתו לדברי הפרי מגדים שיש איסור הטיה גם בנר שעוה, והביא שם (במהדורה החדשה) שהאשל אברהם מבוטששאש היה מקומו בתפילה סמוך לנרות וחשש להתנועע בתפילתו שמא יגרום בכך לתזוזת השלהבת, וכתבו בזה גדולי הפוסקים לחלק כפי החילוק האמור בין אופן שתזוזת השלהבת גורמת להגברת הלהבה ולמהר בכך את שריפת השמן, לבין אופן שגורם לשלהבת לרצד מצד לצד אבל אין שינוי בגודל השלהבת, שכל שאינו גורם לשינוי בצורת השלהבת אלא לתזוזתה מצד לצד אין בכך איסור כלל, ועוד הוסיף בקצות השולחן (השמטות לסימן קו סק"יא) להוכיח דלא כדברי המנחת שבת, ועל כן כל שזהו המקום שבאפשרותו להניח את הנרות מותר להניח שם את הנרות ואין לחוש לתזוזת השלהבת.

⁶⁸ כמבואר בשולחן ערוך (סימן של"ז ס"ג) "אין סכין את הקרקע, ולא מדיחים אותו, אפילו הוא מרוצף", וטעם האיסור משום השוואת גומות תולדה של מלאכת חורש.

⁶⁹ בשולחן ערוך (שם ס"ב) כתב "אסור לכבד הבית, אלא אם כן הקרקע מרוצף, ויש מתירין אפילו אינו מרוצף", וברמ"א שם כתב "ויש מחמירין אפילו במרוצף", ובמשנה ברורה (סק"ט) ביאר טעמו של הרמ"א שגזרו מרוצף משום אינו מרוצף, ובגמרא בשבת (צה ע"א) הביאה שאמימר כיבד ביתו בשבת, וכתבו התוספות (שבת כט ע"ב ד"ה גזירה) שבעירו של אמימר היו כל בתי העיר מרוצפים, ומשום כך לא גזרו לאסור כיבוד הבית במרוצף שמא יבואו להתיר גם באינו מרוצף, וכן נראה מבואר גם בדברי רש"י (צה ע"א ד"ה זילחא), ועולה בדבריהם שאף שגזרו לאסור בית מרוצף משום אינו מרוצף לא נאמרה גזירה זו אלא במקום שרוב בתי העיר אינם מרוצפים, אבל אם רוב בתי העיר מרוצפים מותר, ולדבריהם יש להתיר הדחת הבית בזמנינו שכל הבתים מרוצפים, ואולם במגיד משנה (הלכות שבת פכ"א ה"ג) כתב בדעת הרמב"ם שחלוק כיבוד הבית מהדחתו, ולא התיר אמימר אלא כיבוד ולא הדחה, לפי שכיבוד נצרך ביותר, והובאו דבריו במגן אברהם ובמשנה ברורה (סק"ז), ולפי זה אין להתיר הדחת הבית בזמנינו, ואולם עדיין יתכן שבאופן זה שיש לכלוך במקום מסויים ברצפת הבית ונצרכת שפיכת מים לקינוח הלכלוך מותר גם לשיטת הרמב"ם, שהרי זה נצרך ביותר והרי זה ככיבוד הבית שהותר לדעת הרמב"ם מטעם זה, ועוד כתבו גדולי הפוסקים ששטיפת מקום מסויים ברצפה לצורך הסרת לכלוך אינה בכלל עיקר גזירת הדחת קרקע, וכיון שלדעת רש"י ותוספות מותרת הדחת הבית בזמנינו, יש על מי לסמוך להקל בזה.

⁷⁰ בשולחן ערוך (סימן שב ס"י) כתב שהרוחץ ידיו במים טוב לנגבם בכח ולהסיר מהם המים קודם שינגבם במגבת בכדי שלא יבוא לידי סחיטה, וברמ"א הביא יש אומרים שכתבו שאין איסור סחיטה דרך לכלוך, וכתב שם הרמ"א "אבל אסור ליתן מים ממש על המי רגלים כדי לבטלם", וביאר המשנה ברורה (סק"ה) טעם האיסור שכיון שאין בהם לכלוך ראויים לכיבוס, ואף שאינו מכיון לכבס רק לבטל המי רגלים מכל מקום פסיק רישא הוא שהרי שרייתו זהו כיבוסו, ועצם שפיכת המים אסורה, ומשום כך אין להשתמש במגב ספוג משום שסופג את המים הנשפכים, ויש להשתמש רק במגב גומי שאינו סופג את המים.

⁷¹ ברמ"א (סימן שכ"ט) כתב "אסור לקלף שומים ובצלים כשקולף להניח, אבל לאכול לאלתר שרי", ובמשנה ברורה (סק"ג) ביאר טעם האיסור בקולף להניח "משום בורר, וכשם שבבורר מקיליין לעיל כשבורר אוכל מן הפסולת, והוא

סמוך לסעודה כן הוא הדין בזה", ועוד כתב (סקפ"ד) "והוא הדין תפוחים ואגוזים ושקדים וכיוצא בזה", ועל כן אין לקלף בשבת פירות שלא לצורך אכילה.